

B 29696

N. 6366

A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
BARÁTAI EGYESÜLETÉNEK
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁBAN TARTOTT
ELŐADÁSOK

15.

A POLGÁRI JOGSZOLGÁLTATÁS JÖVŐJE

IRTA ÉS A JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLY
1935. MÁRCIUS HÓ 26. NAPJÁN TARTOTT ÜLÉSÉN ELŐADTA

Dr. RICHTER BÉLA

kir. ítélőtáblai tanácsjegyző

S Z E G E D

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1935

N. 6766.

A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
BARÁTAI EGYESÜLETÉNEK
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁBAN TARTOTT
E L Ő A D Á S O K
15.

<A POLGÁRI JOGSZOLGÁLTATÁS
JÖVŐJE>

IRTA ÉS A JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLY
1935. MÁRCIUS HÓ 26. NAPJÁN TARTOTT ÜLÉSÉN ELŐADTA

Dr. RICHTER BÉLA

kir. ítélőtáblai tanácsjegyző

S Z E G E D
SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1935

4-1

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001391098

SZTE Klebelsberg Könyvtár
Egyetemi Gyűjtemény
1.

**HELYBEN
OLVASHATÓ**

B
29696

Az eljárási jog jelentősége.

A polgári jog érvényesítésének a szabályozása a jogrend egyik pillére. Az a felfogás, amely szerint a polgári perjog alapja a tökéletes anyagi jogi szabály, mert hiszen ezen múlik az igazságos bírói döntés s ha ezek az anyagi jogi szabályok tökéletesek, akkor a bírói ítélkezés is helyes lesz, tehát fontos, hogy a fél egy helyes anyagi jog révén biztosított jogához jusson, hogy miként az mellékes, a perjogi formások, alakiságok nem bírnak jelentőséggel, felületes szemléletre vall.

Bár kétségtelen, hogy egy korszerű anyagi jog nélkül, bármilyen tökéletes legyen is a jogszolgáltatás szervezete és annak eljárási szabályai, igazságszolgáltatás el nem képzelhető s az anyagi jogi szabályozás tökéletesítése társadalmi, állami, nemzeti és egyéni érdek egyaránt, de tagadhatatlan viszont az is, hogy az anyagi jog egymagában hivatott célját betölteni nem képes. Amíg egy ügylet mindkét részről teljesül, nem is kerül szóba az, hogy a felek megsértették-e az anyagi jogot, ez csak az eljárás, mondjuk per során lesz vizsgálat tárgyává tehető és ekkor tűnik ki, hogy mennyiben és miként érvényesíthető az egyén alanyi joga, az anyagi jog, nevezetesen, hogy lehet-e jogos igényeket gazdaságosan érvényesíteni, sikerül-e a tételes eljárási szabályok segítségével a felek részére az anyagi igazság követelményének megfelelő igazságot szolgáltatni. Itt válnak az anyagi jog részére az eljárási szabályok nélkülözhetetlenné, így lesz az eljárási jog az anyagi jognak próbaköve. A legszebb anyagi jog mit sem ér, ha ezt a próbát ki nem állja vagyis, ha nem érvényesíthető. Helyesen mondja korunk egyik jeles perjogásza Dr. Baumbach: „Prozessrecht ist keine Spur weniger wichtig als das materielle Recht; es ist

die Schneide des Messers, das ohne Schneide eben kein Messer ist“.¹

Az eljárási jog tehát a jogrend szempontjából felbecsülhetetlen jogbiztonságnak elengedhetetlen kelléke. Egységes szabályozása nélkül jogrend elképzelhetetlen.

A perjog s illetve eljárási jog tehát nem egyszerű jogász műremek, nem egyedül technikai oldala az igazságszolgáltatásnak, a bíró igazságosztó tevékenységének, hanem fontos le-téteményese gazdasági, etikai, szociális, kulturális és nem kevésbé politikai momentumoknak és potenciáknak.

A most igazolt jelentőségénél fogva pedig szinte kötelességünk beletekinteni az anyagi igazság garanciáját szolgáló eme eljárás jövő szabályozásába, mert csak így tudjuk az anyagi igazság érvényesülését szolgáló eljárási szabályok megvalósítását célzó elvek, eszmék, gondolatok útját egyengetni, a helytelen áramlatoknak és irányzatoknak a befolyását elhárítani vagyis fejlődését helyes irányban befolyásolni.

Segédtudományok a jövő jogszolgáltatásának a meghatározásánál.

A jövő ítékezését nem lehet egyszerűen a hatályos tételes jogszabályokból kiindulónan megállapítani. Egyedül a tételes jogból a jövő jogszolgáltatása fel nem deríthető. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a jövő igazságszolgáltatásának a kialakulására a kor érvényes jogszabályai útmutatással nem szolgálnak vagy, hogy a jogszabályok mai érvényességéből a jövőjükre vonatkozóan következtetés egyáltalán nem volna vonható és hogy esetleg nem determinálják a jövő igazságszolgáltatását, de kizárólag belőlük a jövő jogszolgáltatása meg nem határozható.

A jogásznak a jövő jogszolgáltatásának a felderítésénél a jog alakulására, fejlődésére befolyással bíró tényezők-ből és körülményekből kell kiindulnia. Kutatnia kell tehát azt, hogy melyek azok a tényezők és körülmények, amelyeket a jogfilozófia, valamint világtörténelem s illetve jogtörténet a ta-

¹ Dr. Baumbach, Senatspräsident, Berlin. Der unbekannte Zivilprozess. Deutsche Juristen-Zeitung. 39. évf. 1. Heft. 51. o.

pasztaatok alapján ilyenekül megjelöl, miként érvényesítik ezek befolyásukat, hatásuk mikor és milyen feltételek mellett lesz maradandó jellegű, az előbb említett ismeretek, valamint a társadalom és politika tudományának és nemkülönben az összehasonlító jogtudománynak segítségével keresnie kell azt, hogy ezek a tényezők és körülmények a társadalomban, az annak keretén belül alakult szervezetekben, az államokban, a jog alakulására és fejlődésére való vonatkozásban minő eredményekkel érvényesültek és szereznek érvényt jelenleg és a jövőben maguknak.

Tehát a jövő igazságszolgáltatásának a meghatározásánál a tételes jog, a jogfilozófia, a világ- s illetve jogtörténet, a társadalom és politika tudományának és az összehasonlító jogtudomány ismeretei nélkülözhetetlenek, mert mindazok a tényezők és körülmények, amelyek a jog alakulására befolyással bírnak szükségszerűen alakítólag hatnak a jog egyik ágára nevezetesen a jogszolgáltatásra is. Végül a jövő igazságszolgáltatásának a felderítésénél nem hagyható figyelmen kívül a jogpolitika tudománya s illetőleg speciális vonatkozásában az uralkodó eljárási jogi illetve perjogi szemlélet sem, amely a már hangsúlyozott tényezők és körülmények befolyásának az eredményeképen a kor és a viszonyoknak megfelelő, célszerű és gazdaságos eljárási szabályokat kutatja és tárja fel.

A jog fejlődésére befolyással bíró körülmények.

Kétségtelen, hogy a jog a társadalmi élet jelenségei közé tartozik, ezért szabályainak keletkezése, fejlődése és elenyészése szoros okozati összefüggésben van a társadalmi élet egyéb jelenségeivel. Mindazok a tényezők tehát, amelyek a társadalmi életre befolyással bírnak szükségszerűleg alakítólag hatnak a jogszabályok életére is. Ilyen tényezők pedig a legerősebb társadalmi hatalom s illetve ennek elemei: egyrészt a természeti tényezők, nevezetesen a terület földrajzi sajátosságai, a faji sajátosságok, közös faji leszármazás, közös nyelv, közös történeti múlt, közös szokások, ilyenek másrészt a gazdasági tényezők s végül az eszmei tényezők, amelyhez sorolhatók az erkölcsi erők, tradíció, hagyomány, közös erkölcsi meggyőződések, magasabb kultúreszmék és spontán kultur-

termékek, továbbá az érzelmi tényezők mint a nemzeti érzés, nemzeti ideál és végül a tudományok és ismeretek.²

A tételes jognak hely- és időszerinti változását részben ezek a tényezők idézik elő. Ezeknek a körülményeknek a befolyása nem arányos. A jog fejlődésébe, alakulásába a most említett tényezők közül leghatályosabban az szerez magának érvényt, amely a kort viszonylagosan leginkább jellemzi, vagyis a domináló tényező (jelenleg a gazdasági tényező s az ismeretek nagyarányú fejlődése folytán részben az eszmei tényező!). Ez a domináló tényező lehet egy esetleg éppen válságát élő tényező is feltéve, hogy a társadalmi életbe mélyen belevágó befolyást gyakorol. A többi okok ebben az esetben a társadalmi életben játszó szerepükhöz képest, érvényesülésük intenzitásához mérten a kor szellemének és tartalmuknak megfelelően színezik, alakítják az előbbi tényező befolyását. Ezek a most említett momentumok azonban a létező jogrendet csupán az uralkodó szellemi irányzat, eszme sérelme nélkül, annak jegyében alakítják át kevésbé lényeges vonatkozásaiban a tapasztalatok nyújtotta követelményeknek, a kor szellemének és vívmányainak megfelelően; lényegbe vágó, rendszer- u. n. reformváltozásokat nem idéznek elő, ilyenek megteremtésére nem képesek. Éppen ezért, ha egyedül ezekre támaszkodva kívánunk a jövő jogszolgáltatásába beletekinteni, úgy horizontunk igen kicsiny lesz, mert csak arra a néhány esztendőre tudnánk jóslásokba bocsátkozni, amely évekre a már említett domináló és egyéb körülmények teljesebb v. kevésbé intenzív érvényesülésének előrelátható időtartamából a tapasztalatok révén következtetést vonhatunk. Segítségükkel a jognak évtizedekre menő fejlődését feltárni módunkban nem állana.

Keresnünk kell tehát azt, hogy vannak-e a jogfejlődésnek hosszabb időn át egyenes vonalban haladó irányai, mutatkoznak-e fejlődésében évtizedeken keresztül uralkodó fejlődési irányzatok, u. n. fejlődési tendenciák.

Ha a világtörténelmen óriás léptekben végighaladunk, ilyen fejlődési irányzatokra reátalálunk.

A sémiak hódító és alkotó szellemének az eredménye a

² Dr. Moór Gyula: Bevezetés a jogfilozófiába. Budapest. 1923. 260—273. o.

világnak legrégebbi corpus jurisa Hammurabinak Kr. e. körülbelül 1900—2000 évek közé tehető törvénykönyve.

A szabadságnak és testvériségnek eszméit valósítják meg Mózesnek, az első törvényhozónak, Kr. e. 1300 év körül való egyházi és világi törvényei.

A Kr. előtti kínai birodalomban a polgárok politikai és jogi egyenlőségét az ezt hirdető Meng-ce tanai és eszméi vetették meg, érvényesülésük és biztosításuk 21 forradalom és 21 uralkodóház elseprése által történt.

A meggazdagodott polgárokkal való egyenlő jogok iránti követelések lázadások, polgárháborúk, forradalmak útján hozták meg Korinthosnak, Mytilenének, Thebának, Athénnek és Rómának a minden polgárt teljes jogúnak nyilvánító törvényeket.

A kereszténység, vallásosság terjedése teremtette meg a hűbériség címen ismert jogrendet; a középkor mély gyökeret vert államelmélete a keresztény világnézeten alapuló egység gondolatán nyugodott.

Az egyeduralmat és függetlenséget hangsúlyozó renaissance s a szabadság különösen vallásszabadság mellett lándzsát törő reformáció évtizedeken keresztül irányították a jog fejlődését hol kevesebb, hol pedig több erőszakkal.

A XVIII. század második felében érvényt kereső racionalista természetjog a felvilágosult abszolutizmus fejedelmeinek a reformtörvényeivel kívánta megvalósítani az új jogi rendet.

Az utópista szocialista színezetű, de valójában individualista liberalizmus jegyében lefolyt nagy francia forradalomnak (1789) előidézői Montesquieu, Voltaire és Rousseau általános szabadságot követelő és hirdető individualista-liberális s illetve szocialista eszméi voltak.

A történelmi materializmus társadalombölcseleti felfogásán felépült modern tudományos szocializmusnak és ennek különféle termelvényeinek így a szociáldemokráciának, szindikalizmusnak, bolsevizmusnak a társadalmi- és jogéletre való befolyása el nem vitatható.

Az 1789-i francia forradalomnak nagyobb jelentőséget tulajdonítani nem lehet, minthogy egy évszázadra meghatározta a jog fejlődési irányát. A modern tudományos szocializmus szellemi mozgatója volt az 1871. évi párisi kommünnek, egy

emberöltővel alapítójának, Marx Károlynak, a halála után pedig megreszkettette az egész világot.

Ezek a most részletezett fejlődési irányzatok — miként láthattuk — hosszú esztendőkön keresztül reányomják a korra bélyegüket, évszázadokra, évtizedekre menően jelölik meg a társadalom és így a jognak is fejlődési irányát.

Ha ezeket a fejlődési tendenciákat tovább vizsgáljuk, azok történelmén végigtekintünk, reájövünk, hogy mozgatójuk a gondolat, a dolgok új- és a kor szerint helyesebb irányban való felfogása, az eszme. Reájövünk arra is, hogy mindig akkor lépnek fel és rendszerint erőszakosan, mondjuk forradalom útján, forradalom alatt értve a civilizált forradalmat is (kormánybuktatás), ha a korábbi eszmék létrehozta átalakulások vagy nem voltak kielégítőek vagy nem hozták meg azt az általános társadalmi jólétet, amelyet hirdetői hozzáfűztek vagy pedig azért, mert a kor és a megváltozott viszonyok adta követelményeknek megfelelni már nem tudnak, elavultak. Vagyis az első gondolatot, hogy az érvényben levő még virulens szabályok a kor követelményeinek meg nem felelnek, elavultak, az új eszmék, irányzatok vetik fel, az ellenállást nem tűrő jogszabályokra az első dőngetést a korszakok friss hirnökei, az új eszmék teszik meg. Tehát új felfogás, új gondolat, új eszme az első lépés a létező jogrend guillotinejához. További foka ennek az új eszmének széles körben helyesnek való elismerése, utolsó foka pedig hatalmi tényezők által való megvalósítása. Ez pedig rendszerint forradalmi úton történik.

Maradandó befolyással bíró és alkotó fejlődési irányzatok.

Ha nem csupán az eszmék eredményénél, a forradalomnál mint ténynél állapodunk meg, hanem figyelemmel vagyunk annak vívmányaira és hatásaira is, nevezetesen a forradalom szülte új jogállapotra és jogrendre, úgy reá kell jönnünk arra is, hogy végeredményében minden forradalom jogi forradalom; a társadalom, a nép, a nemzet részére elviselhetetlenné vált szervezeti alakzatnak erőszakos szétrombolása, a fennálló jogrendnek erőszakos megváltoztatása. Az alkotmányos államéletben a jog megköti a hatalom kezét, a forradalomnál a hatalom felszabadul megkötöttsége alól és az új eszmének a jog

szabályaira való figyelem nélkül olyan mértékben szerez érvényt, amilyen mértékben az általa hangoztatott s a viszonyok, valamint a kor követelményeinek megfelelő és szociológiailag kívánatosnak mutatkozó elvek érvényesülését szükségesnek tartja. A forradalom útján ekként érvényesülni akaró új szellemet jelentő életerős felfogás, eszme tehát lényegében csupán érvényesülésének a legkezdetén helyezkedik nihilista alapra, az erőszak kifejtésénél, eszméje, terve ellenben távolról sem jogellenes, sőt érvényesülése esetén inkább jogalkotónak kell tekinteni, aminthogy minden forradalomnak essentialeja is az, hogy az általa létesített illegitím állapotból amilyen gyorsan csak lehet egy a kor szellemének és a viszonyoknak megfelelően konstruált legitím helyzetet teremtsen. Mihelyt ezt a legitím helyzetet megalkotta vagyis a mögötte álló hatalom erejével az általa létesített jogrend létét és az ennek a jogrendnek szolgáltatott jogszabályoknak a követését biztosította, további követelése, hogy vívmányai és rendszere elismertessenek.

Ha már most a forradalmat mozgató eszme a társadalmi rend új és esetleg helyesebb szabályozására alkalmas, belső tartalmánál fogva létjogosultsága van s ha az új eszme hirdetői, a forradalom vezéralakjai évtizedekre menő alkotásokat kívánnak megteremteni, úgy nem elégedhetnek meg a racionalisztikus szintézissel, hanem eszméiket a történelem pozitív produktumaihoz kell hozzáfűzniök, hozzáolvasztaniok. Ha tehát a forradalom törvényhozói maradandót, használhatót akarnak alkotni és a jövő fejlődés irányát a forradalmat létesítő eszmenek megfelelően meghatározni, ennek a jegyében fejleszteni, úgy ezt a céljukat csak úgy érhetik el, ha a revolúcióból áttérnek az evolúcióra. Mert revolúcióval csupán a bilincsektől lehet az emberiséget megszabadítani, de az új rendszert felépíteni csak evolúcióval lehet. Amiként a lánc egyetlen láncszem kiválása folytán megoldódik, megszűnik kötelék lenni, akként a múlt eredményeinek ismerete nélkül megérteni a jelen kor vívmányait, a társadalom mai rendjét, az egész világot lehetetlen. A folytonosság megóvása, a tradíció ápolása a fejlődésnél, fejlesztésnél elengedhetetlen. Ez okozza a legnagyobb gondot a forradalom törvényhozójánál, mert hiszen a régi rosszból, abból a rosszból, amely ellen ostort font és ostromot intézett, megtartani valamit, a forradalom szellemével ellenkezik. Mégis

az a forradalmár, aki megközelítőleg tökéletesen óhajtja befejezni munkáját és alkotni kíván, helyesebben maradandót kíván alkotni, nem tagadja meg a mult vívmányait, hanem mindazt, ami a történelem folyamán a nemzeténél üdvösnek, hasznosnak, életerősnek és célszerűnek bizonyult, tehát az idők folyamán bevált, a nemzet szellemének megfelelő és egyúttal szükséges alakzatokat nagy szociális céljának megfelelően az új szellembe belekapcsolja és a forradalom eredményét ekként a jövőre nézve biztosítja.

Eklatáns példája ennek az orosz bolsevista forradalom, amely a forradalom előtt uralkodó normákat teljesen megtagadta s ma ott tart, hogy polgári jogszolgáltatásának normái kb. 40%-ban azonosak a cári Oroszország perrendjével, 60%-ban pedig a mai modern eljárási szabályokkal.

Vagyis végeredményében a társadalom és így a jog fejlődésére csak azok a fejlődési tendenciák bírnak befolyással, vannak maradandó hatással, amelyek az evolúció tanán épülnek fel, amelyek a jövő jogrendjét a mult bevált történeti hagyatéka alapozzák, amelyek az új eszméket és követelményeiket a tradíció figyelemre méltatásával nemzetük szellemének megfelelően a bevált ősi intézményekhez hozzáolvasztják, hozzáillesztik.

Az ilyenre tekintettel nem lévő áramlatok, eszmék, amennyiben erre később sem lesznek figyelemmel efemer jellegűek lesznek, nyom nélkül tűnnek el.

A fejlődési irányzatok és a jog fejlődésére befolyással bíró tényezők kölcsönhatása.

Miként láthattuk új gondolatot, új eszméket, új irányzatot, reformváltozásokat csak a fejlődési tendenciák hoznak, ezek a fejlődési irányzatok azonban csak akkor fognak érvényesülést szerezni maguknak, csak akkor lesznek maradandó jellegűek, ha az evolúció tanán épülnek fel. Bárminő hatalommal rendelkeznek is, érvényesülésük nem lesz korlátlan, megszorítják egyrészt az evolúció tanának korlátjai, másrészt viszont a társadalomra és ennek következtében szükségképpen a társadalmi áramlatokra és a jogfejlődésre is befolyással bíró, előbb már említett természeti-, gazdasági- és eszmei tényezők is.

Vagyis a fejlődési irányzatok és a jogfejlődésre befolyással bíró tényezők hatása egymásra kölcsönös, a fejlődési tendenciák befolyással vannak a tényezők érvényesülésére, viszont a tényezők nem maradnak hatás nélkül a fejlődési irányzatokra sem.

Ezért érvényesülésük nem lesz mindenütt azonos, akadnak helyek, ahol az irányzatok teljes egészükben szereznek érvényt maguknak, viszont lesznek helyek, ahol alig fognak nyomot hagyni.

Mindenesetre olyan nemzeteknél, amelyek évezredes mult-ra tekinthetnek vissza, ott, ahol a tradíció, hagyomány, nemzeti ideál a nemzet életével összefüggő mondhatni domináló tényező, ott új gondolatok, új eszmék, új áramlatok csak ennek sérelme nélkül érvényesíthetik hatásukat. Tehát a legerősebb törést az irányzatok ott fogják elszenvedni, ahol a most említett tényezők évezredes mult-ra tekinthetnek vissza és állandó ápolásban részesültek. Ilyen nemzetek tehát alig, a legtrikáiban, a nemzet erejét felörlő bomlasztó körülmények véletlen és különös összejátszása folytán esnek a szélsőséges áramlatok áldozatául. Itt csak annyiban találnak érvényesülésre, amennyiben azt az előbbi tényezők sérelme nélkül a nemzet célszerűnek és üdvösnek tartja.

A jövő jogszolgáltatása kutatásának három iránya.

A jog fejlődésére tehát főként a természeti, gazdasági és eszmei tényezők, valamint a fejlődési tendenciák vannak befolyással, az utóbbiak azonban maradandó jellegűek csak akkor lesznek, ha figyelemmel vannak az evolúció tanára.

Ha már most a jövő igazságszolgáltatásába az eddig kifejtettek alapján bele akarunk tekinteni, úgy mindenekelőtt

I. Meg kell ismernünk azokat a principiumokat, amelyeket a kor szellemének a mozgatója, a forradalmár, mint bevált történeti hagyatékot a jogrendje konstruálásánál átvenni tartozik vagyis kutatnunk kell azokat az alapelveket és ennek megfelelően kialakult eljárási szabályokat, alakzatokat, amelyek az idők folyamán az eljárás szabályozásánál mellőzhetetlennek bizonyultak, a mai eljárási jogok s illetve jogunk ki-jegecesedett biztosítékát képezik.

II. Ki kell terjeszkednünk arra, hogy a jog alakulására befolyással bíró tényezők folytán ezek a principiumok, eljárási szabályok és alakzatok minő változásokon fognak a közeljövőben átesni, s végül

III. Felfedezni azt, hogy van-e uralkodó fejlődési irányzat és ha igen, ez az irányzat a már említett tényezőknek megfelelően alakult eljárási jogot mennyiben kapcsolja bele az új szellembe, miben és minő eredménnyel érvényesül a legerőteljesebben és az uralma meddig tart.

I.

A történeti hagyaték.

Az eljárási szabályoknak, a polgári pernek fejlődési története az anyagi igazság követelményének fokanként előrehaladó érvényesülését mutatja.

A bíróságnál ez, szemben a nép- és osztálybírósággal, a hivatalnokbíróság behozatalában, a független bírói intézmény megvalósításában; a feleknél a perbeli képviselő szabályozásában; az eljárásban a per alapelveinek a felépítésében, az írásbeliség (amit ugyan már Hammurabi is megkívánt a peres eljárásban) behozatalában, a francia forradalom révén megteremtett nyilvánosság, majd pedig a szóbeliség, közvetlenség, végül a rendelkezési és tárgyalási elveknek a múlt században való megvalósulásában állott.

A bizonyítás terén az alaki bizonyításról az anyagi bizonyításra, a jogról a tények bizonyítására, a kötött bizonyításról a szabad mérlegelésre való átmenetben nyilvánult.

Az eljárásoknál a nehézkes per mellett, annak körülményes szabályozása miatt, a formaságra kevésbé figyelemmel levő sommás-, bagatell-, meghagyásos eljárás, majd a szak-képzettséget igénylő különös eljárás és végül a gyors perenkívüli eljárás megalkotásában állott.

Az ítélezés terén a pronuciáló ítéletekről áttért a marasztaló ítélezésre, döntésre. A szubjektív költségviselési elvről az objektív költségmegtérítésre.

Végül kiépítette a rendes perorvoslati rendszert és rendkívüli perorvoslatokat.

A jelenkor eljárási jogai a most részletezett elvek figye-

lembe vételével készülnek. Nélkülük perjog el nem képzelhető, az eljárási jog patinás hagyatékát ezek képezik.

Ha már most szembe helyezzük a múlt század végén kodifikált eljárási jogokat, eljárási szabályokat a napjainkban készült perrendekkel illetve a perrendeken és perenkívüli eljárásokon eszközölt novelláris újításokkal, az eljárást, a jogérvényesítést illetően az említett tényezők befolyása és a perjogi szemlélet módosulása folytán már most is lényeges változásokat fogunk találni.

II.

1. Egyesbírói intézmény.

Egészben lényegesnek mondható mindenekelőtt az a változás, amely az elsőfokú társasbíróaságról az egyesbíróaság felé hajlik.

Hollandiában, amelynek 1838. évi október hó 1-én életbe lépett perjoga a francia Code de Proceduren alapszik, nemcsak a 200 guldenig hatáskörrel bíró Amtsgericht jár el egyesbíróként, de a fellebbezési bíróságot képező Landgericht az u. n. Arrondissements-rechtsbanken bírái is bizonyos ügyekben elsőfokon egyesbíróként döntenek.

Spanyolországban, amelynek eljárási joga az 1881. évi február hó 3. napjáról kelt Ley de enjuiciamiento civil-en nyugszik, a tribunal de primera instancia u. n. járásbíróaság mint egyesbíróaság jár el.

Ausztriában, amelynek perjoga 1895. évi augusztus hó 1-i keletű, az 1914., 1919., 1920., 1921., 1922., 1923., 1925. és 1929. évi törvények reformjai eredményeként jelenleg nemcsak a Bezirksgericht bírái járnak el egyesbírákként, hanem a Kreis- és Landesgerichte bírái is részben, nevezetesen a házassági perekben, a 10.000 schillinget meg nem haladó perértékű perekben és végül azokban a perekben, ahol a felek erre vonatkozóan ilyen értelemben megegyeznek. Az újabb perjogi tervezetek a 10.000 schillinges értékhatárt 50.000-re akarják felemelni.

Románia perjoga a francia és német perjogon alapul, 1900. évi március hó 14. keletű, novelláris úton 1925. évi május hó 19-én és 1929. évi július hó 11-én módosított. A kerületi bíróságok 50.000 lei értékig, tulajdoni perekben 10 hektár területig,

öröklési és bérleti perekben pedig értékre való tekintet nélkül egyesbírákként hoznak határozatot.

Csehszlovákiában az osztrák perjogtól való eltéréseket az 1921. évi április hó 1-éről, az 1923. évi június hó 8-áról s az 1928. évi január hó 19- és november 9-éről kelt törvények szabályozzák. Házassági ügyekben és 5000 cseh korona értékig terjedő perekben a Gerichtshof egyesbírája jár el.

Svájcban a XIX. századig minden ügyben elsőfokon társasbíróság járt el; a baseli 1875-ből való, de 1924-ben revideált eljárási jog szerint az elsőfokú Zivilgerichtspräsident egyesbíróként jár el; Vaud (Waadt) tartományban az 1911. évi eljárási jog szerint a President du Tribunal de District mint egyesbíró dönt; Zürichben, amelynek a perjogát az 1913. évi törvény szabályozza, a békebírón kívül a Bezirksgericht részben szintén egyesbíróként határoz; az 1918-ból való eljárási joggal rendelkező Bernben a Zivilgerichtspräsident is egyesbíróként jár el; végül az 1924. évi perrenddel rendelkező Ticinoban az elsőfokú bíró, a praetor, s Neuchâtel-ben, amelynek perjoga 1925-ből való, az elsőfokú bíró ugyancsak mint egyesbíró dönt.

Dániában a német, angol és osztrák jog alapján készült „Lov om Rettens Pleje“, amely 1919. évi október hó 1-én lépett életbe, az egyúttal közigazgatási bíróságot képező alsófokú bíróságok egyesbírákként járnak el. Hatáskörük 1000 dán koronáig terjed, de vannak értékre tekintet nélkül is hatáskörükbe utalt ügyek.

Itáliában az elsőfokú bíró, a praetor, a német birodalomban az Amtsgericht bírója ugyancsak egyesbíróként jár el.

Angliában természetesen egészen speciális a helyzet. Az eljárási jogot az 1925. évi törvény szabályozza, valamint a elsőfokú bíróságnak a kor és viszonyoknak megfelelően alakuló törvényerővel bíró gyakorlata az u. n. „Rules of the Supreme Court“. Ezek szerint a „King's Bench Division“, az u. n. nagy polgári bíróságnál mindinkább mellőzik a Special és Common Jury alkalmazását és a bíró jury nélkül határoz mint elsőfokú bíróság. Különös jelentőségre emelkednek illetve emelkedtek az utóbbi időben a „Judges Chambers“, azaz amikor a bíró hivatali szobájában a felek részére tartott audienciákon bíróként dönt, sőt ugyanígy határoz a Master intézkedései ellen mint perorvoslati fórum. A Chancery Divisionnál is rendsze-

rint in chambers határoz a bíró, a status ügyekben eljáró Divorce Court ugyancsak egyesbíróként határoz a legtöbb esetben. A High Court bírái nyári-, őszi- és téli vidéki körútjaikon egymagukban döntenek polgári és büntető ügyekben. Tehát nemcsak az alsófokú bírósághoz (Inferior Courts) tartozó County Court-ok, Borough Court-ok és a Mayor's Court of London jár el rendszerint egyesbíróként, mert t. i. ülnökök közreműködésével is dönthetnek, de miként láttuk a felsőbbíróságok is.

Az Amerikai Egyesült Államokban a szövetségi államok elsőfokú bírósága az u. n. Social courts-ok egyesbírósként járnak el, némely esetben esküdtek közreműködésével. A Federal District Court, vagyis a szövetségi elsőfokú bíróság, szintén egyesbírósként, csupán 3000 dollárt meghaladó értékű perekben, valamint azokban az ügyekben bír hatáskörrel, amely ügyekben a felek más-más tagállamból valók.

A német perjogon alapuló és 1926. évben törvényerőre emelkedett japán perjog elsőfokú bírósága ugyancsak egyesbírósként.

Norvégiában, ahol az új perjog 1927. évi július hó 1-én lépett életbe, az elsőfokú bíróság bírái mint egyesbírák döntenek.

Törökország eljárási joga 1927. évi július hó 4-ről van keltezve, e perjog szerint a békebírák hatásköre jelentékenyen ki van bővítve, elsőfokú bíróságok s mint ilyenek egyesbíróként döntenek.

Még a mindenben komitékkal teleaggatott Szovjetországban is, ahol az egyénnek általában kevés bizalmat kölcsönöznek, az 1930. évi okt. 19-i Reglement által szabályozott eljárás szerint a népbíróságnak, amely egyébként elsőfokú bírósága a szovjet bírói szervezetének, egy évre megválasztott bírója bizonyos ügyekben egyesbíróként jár el és dönt.

Ha már most akár kísérletnek tekintendők ezek az ismeretett perrendek, akár pedig az egyesbírói intézmény helyeségének a meggyőződéséről való hit gyakorlati megvalósítását vannak hivatva szolgálni, mindenesetre meg lehet állapítani, hogy az elsőfokon való ítékezés az egyesbírói intézmény felé hajlik, az elsőfokú bíráskodást egy bíró döntésére kívánják korlátozni.

Előidézte ezt mindenekelőtt az elsőfokú tanácsbíráskodásnak az idők folyamán bebizonyult nehézsége. A tanácsok összeállításának a folytatólagos tárgyalásoknál való körülményessége, a tanácsváltozásoknál az eljárások megismétlésének a sorozata, a bizonyítás illetén való nehézkes foganatosítása mind elnyújtotta és terjedelmessé tette az eljárást és nem szolgálta azt a végső célt, hogy a fél érvényesített jogához mielőbb hozzáférhessen. Ezt segítette elő az eszmei tényezők, a tudományok, a technika nagyarányú fejlődése, amely a tempó, az iram századává avatta a XX. századot, jelszó a gyorsaság lett, ezt pedig az eljárási jog terén az egyesbírói intézmény szemben a társasbírással kétségtelenül megvalósítja.

Az egyesbírói intézmény megvalósítását azonban nem egyedül ennek a körülménynek köszönheti, megalapozta főként az, hogy a már említett tényezők, az ismeretek fejlődése, az általános műveltség, a kultúra színvonalának az utóbbi évtizedekben bekövetkezett jelentős emelkedése olyan képzett, elméleti és gyakorlati jogi tudással és általános ismeretekkel rendelkező bírói generációt nevelt illetve termelt ki, amely nemzedékre a nemzet nyugodt lelkiismerettel ruházhatja az állami hatalom egyik fontos ágának a gyakorlását még akkor is, ha egymagukban járnak el és döntenek.

Egyetlen momentum ugyanis, amely a tanács javára bilentené az elsőfokú bíráskodást a több szem többet lát felfogás. Ezt is kiegyenlíti azonban a fentebb már indokolt elméleti és gyakorlati képzettség színvonalának emelésén felül az a kétségtelenül tapasztalatinak mondható igazság, hogy az egyesbíró tekintettel arra, hogy mind a tényállás megállapításánál, mind pedig a jogkérdés megoldásánál tehát az egész per elbírálásánál, tisztára magára van utalva, az ő döntésén mulnak a felek érvényesített érdekei, ő szabályozza a felek s illetve ezeken keresztül a nemzet jogi és gazdasági életét, az igazságszolgáltatás teljesen reá van bízva s ezért a döntéséért nemcsak lelkiismeretének, de a feleknek, fellebbezési fórumának, a társadalomnak, a nemzetnek egyaránt felelősséggel tartozik, kétségtelenül nagyobb felelősségérzetet és fokozottabb elmélyedést is fog kiváltani belőle és így a döntés a szükséges alaposságot sem fogja nélkülözni.

Az ügy minőségbeli eldöntésére tehát az egyesbírói intézmény hátrányos befolyást gyakorolni nem fog.

Megvalósítja ellenben az alapos, gyors és egyszerű vagyis gazdaságos és korszerű elsőfokú eljárást s ezáltal egyik biztosítékává lesz a polgári perben is irányadó anyagi igazság érvényesülésének.

Azt, hogy ez az intézmény a hozzáfűzött várakozásokat a gyakorlatban széles mederben már elismerten megvalósította igazolja az, hogy az újabb törvényhozások nemcsak, hogy nem függesztik fel az egyesbírói intézményt, hanem annak hatáskörét kiterjesztik: ezen a téren a legtovább ment a legfrissebb perrend, az 1933. évi január hó 1-én életbe lépett lengyel perjog, amely szerint még fellebbezési bíróságként is egyesbíró jár el.

Elsőfokon tehát az egyesbíráskodásé a jövő.

2. Kinevezett bíróság.

A bíráskodás történelmi kifejlődése során a fejedelmi igazságszolgáltatást felváltotta a törzsi — majd népbíráskodás. A XV. század elején a népjogok megszűnése és a rendi jogok kifejlődése eredményezte a rendi jogszolgáltatást. Ugyanennek a századnak a vége pedig meghozta a mai igazságszolgáltatási rendszerünknek alapját képező bíróságot, az ügyekkel szakszerűen foglalkozó u. n. hivatalnokbíróságot. Az első ilyen hivatalnokbíróság a német birodalomban 1495-ben felállított Kaiserliches- und Reichskammergericht.

A mai hivatalnokbíróságok tagjainak a kijelölése az uralkodó elméleti felfogások és gyakorlati rendszerek értelmében kétféleképpen történik: kinevezés vagy választás útján aszerint, hogy a bírói hatalomnak a törvényhozói és végrehajtó hatalomtól való elkülönítésére, a bírói függetlenség biztosítására a vonatkozó felfogás melyiket tartja helyesebbnek.

A ma uralkodó felfogás az államfő vagy törvényhozás általi kinevezés mellett foglal állást egyrészt azért, mert a választási rendszerek hiányai s a választók rendszerinti óriási száma folytán a választás eredeti céljai a valóságban alig érvényesülnek s a bírának illetően való kijelölése valóságos pártküzdelemmé fajulna és a pártpolitikai körülmények érvénye-

sülésének tág tere nyílna, másrészt pedig, mert a betöltésnek ez a módja miként a tapasztalat igazolta a bírói hatalomnak az executívától és törvényhozói hatalomtól való függetlenségét hátrányosan nem befolyásolja, nem zavarja.

Ékes bizonyítéka e felfogás helyességének az U. S. of America, ahol is mindazokban a szövetségi államokban, ahol nem választás, hanem kinevezés útján töltik be a bírói állásokat és a bírák nem csupán évekre, hanem tartós, állandó alkalmazást nyernek, az igazságszolgáltatás színvonala elismerten magasabb.³

A bírák kinevezés utjáni és állandó alkalmazása az Egyesült Államok valamennyi szövetségi államában való meghonosítása a reformjavaslatok közé tartozik.³

A választott állami bírói intézmény kristálytisztá mivoltában ma egyedül Svájcban van meg. Itt hagyomány. Újabban csak Szovjetoroszország igyekezett megvalósítani, azonban csupán részben, mert a felsőbbíróságoknál a választás az igazságügyi népbiztos megerősítésétől feltételezett, tehát végeredményében az utóbbi és nem annyira a választók kezében van a bíró kijelölése, másrészt pedig a legfelső bíróságok tagjait kinevezés útján töltik be, úgy hogy a szovjet rendszert a kontinensen és azon túl is elfogadott kinevezett hivatalnokbíróságokkal szemben újitásként, különösen olyannak, mint amely mélyebb gyökeret fog verni az igazságszolgáltató szervek mikénti kijelölésében, maradandónak és a jövőben esetleg uralkodónak tekinteni alig lehet, mert csak a csekély érdekek eljáró bírói szerveknél engedi meg, a fontosabb kérdések megoldásánál maga sem tartja megfelelőnek, kielégítőnek.

A jövő igazságszolgáltatását kinevezett bírák fogják gyakorolni.

3. A laikus elem kiszorítása a bíraskodásból.

A hivatalnokbíróság megalkotása nem szüntette meg egyidejűleg a laikus elemnek a bíraskodásban való közreműködését.

Laikus alatt értem a jogi képzettséggel nem rendelkező népies elemet.

³ Magyarai Zoltán: Amerikai Államélet. Budapest, 1934. 226. o.

A laikus elem részben mint hivatalnokbíróság, részben pedig a már említett rendes bíróság mellett az esküdti intézmény formájában vett továbbra is részt az igazságszolgáltatásban.

Rendes bíróságként a laikus elem ma már egyedül az Északamerikai Egyesült Államokban és Svájcban érvényesül a régi jogrendszerek alapján, újabban csak Szovjetoroszország valósította meg. Érdekes megállapítás, hogy mind a három helyen választás útján kerül a laikus elem ebbe a pozícióba.

Az Északamerikai Egyesült Államokban a federális bíróság tagjait, akiktől jogképzettséget kívánnak meg, a szenátus jóváhagyásával a köztársasági elnök nevezi ki. A laikus elem már csak a szövetségi államok rendes bíróságainál jut szerephez és itt is csak abban a mondhatni néhány szövetségi államban, ahol még választás útján töltik be a bírói állásokat és ahol egyúttal a megválaszthatóság kellékei közé a jogi képzettséget nem iktatták. Jövőjük itt is már csak pünkösdi királyságnak mondható, mert az újabb amerikai reformmozgalmak a szövetségi államok rendes bíróságát a federális bíróságok mintájára kívánják megszervezni, tehát bírói székbe csak bírói képesítéssel rendelkező egyéneket akarnak ültetni.

Svájcban a 3—8 évre megválasztott bírónak kevés kantonról eltekintve ugyancsak nem kell rendelkeznie jogi képzettséggel. Ez azonban csak a kisebb helyeken érvényesül, mert a nagyobb népességű területeken s főleg a városokban a bírák már jogképzettek, sőt a legfrissebb perrendekkel rendelkező Bern (1918.) és Ticinó (1924.) tartományokban a felsőbbíróság tagjai már csak jogvégzettek lehetnek. Ugyancsak jogi képesítéssel kell bírniok a Bundesgericht bíróinak. A fejlődés iránya tehát itt is a laikus elemnek a bíráskodásból való kiszorítása.

Bár Szovjetoroszországban sem kell jogvégzettnek lennie a produktív munkát végző osztálynak nevezett munkásosztályból egy évre megválasztott férfi vagy női bírónak, de egészen laikus mégsem lehet, mert megválasztás alá csak az kerülhet, aki legalább 2 évig felelős politikai állásban volt vagy 2 évig titkára valamelyik bíróságnak vagy pedig a munkások valamely szervezeténél ténykedett s illetve 3 évig vizsgálóbíró volt, vagyis röviden szovjetpolitikai érdemekkel rendelkezik.

A felsőbbíróságok tagjai pedig — az esküdteket ide nem

értve — azok lehetnek, akik legalább 2 évig, vezetői pedig csak azok, akik legalább 3 évig mint népbíró ténykedtek.

Itt a laikus elemnek a rendes bírászkodásba való bevonása a szovjet rendszerben keresendő, nevezetesen abban a felfogásban, hogy a népnek, a produktív munkásosztálynak, amelynek minden állami apparátusban tevékeny részt kell biztosítani, a bírói szervezetből se hiányozzék. A fejlődés helyes irányát ütötte meg a szovjet igazságügyi politika, amikor a bírói állást bizonyos képesítéshez kötötte.

Az egészen laikus elem a rendes bíróságnál már Szovjet-oroszországban sem érvényesül s figyelemmel arra, hogy a szovjet jogalkotás szinte havonként szabályozza s helyezi a kor követelményeinek megfelelően új alapokra állami igazgatására vonatkozó berendezéseit, a bírói széknek jogi képesítéshez való kötése rövid idő kérdése.

*

Kihalófélben levőnek mutatkozik azonban az esküdti intézmény is még pedig olyan államokban, ahol a legtökéletesebb kivitelre és legteljesebb elismerésre talált.

Így Angliában a polgári ügyekben szereplő Petty Jury mindkét ága illetve fajtája a Common Jury és Special Jury (ezt az utóbbit kizárólag a társadalom bizonyos osztályaiból, így csak bankárokból, csak kereskedőkből, csak iparosokból stb. állítják össze) kevés kivételtől eltekintve egyedül a King's Bench Divisionnál szerepelnek elsőfokon eldöntendő ügyeknél, de a gyakorlatban hovatovább itt is alig jutnak szóhoz.

Az Északamerikai Egyesült Államokban is az esküdtszék iránti bizalom, amely intézmény pedig ott polgári ügyekben is igen széles területen nyert alkalmazást, az újabb tapasztalat szerint hanyatlik és a bíró iránti bizalom növekszik.⁴

Svájcban egyedül a Bundesgerichtnél van még szerepe.

Újabban egyedül Szovjetoroszország valósította meg. Esküdtek közreműködésével történik az ítélezés a népbíróságnál, a kerületi bíróságoknál s a Szovjetorosz Föderatív Szocialistikus Köztársaság legfelső bíróságánál is, de csak akkor, ha elsőfokon járnak el. A perorvoslati ügyszakban azok alkalma-

⁴ Magyarai Zoltán: Amerikai Államélet. 226. o.

zását mellőzi. Az államszövetség, a Szocialisztikus Szovjetkötársaságok Uniójának legfelső bíróságánál is azonban csak 1 esküdt vehet részt, de ez is mellőzhető.

Az esküdti intézmény szerepe tehát itt sem jelentős és a szovjetjogban való szabályozása az előbb felhozott szovjetpolitikai körülményekben találja magyarázatát.

*

Novum a rendes bíróságok hatáskörébe utalt szakeljársokban (munkaügyi-, munkásbiztosítási-, kereskedelmi-, tenge-részeti-, stb. ügyekben) az ülnökök közremüködése, de a felek tetszésétől függően, amit a gyakorlat odafejlesztett, hogy alig-alig jutnak szerephez. Norvégia az egyetlen állam, ahol az ülnökök közremüködése kötelező, de csak akkor, ha első fokon is ülnökök közbenjöttével döntöttek.

*

A laikus elemnek a bíraskodásban való közremüködését — miként láthattuk — a mai jogfejlődés mindinkább igyekszik háttérbe szorítani, kiszorítani. A laikus elemnek ez a kiküszö-bölése érthető. Az eszmei tényezők, nevezetesen a tudományok és ismeretek nagyarányú fejlődése, a magasabb kultureszmék és kulturtermékek térfoglalása, a technika vívmányainak és csodáinak elterjedése folytáni új munkaalkalmak lehetősége az emberi társadalmat egyrészt a legváltozatosabb foglal-kozási ágakra kényszerítette, ezen a téren specializálta és egyedileg olyan belterjesen aknázza ki őket, hogy a foglal-kozási körükön kívül más szolgálat teljesítésére megfelelő idővel sem rendelkeznek. Másrészt ettől függetlenül is éppen eme spe-cializált voltuknál fogva ma, amikor a bírónak igazán sokol-dalúnak kell lennie, majd mindenhez hozzáértenie, laikusok lelkiismeretesen és hozzáértéssel az igazságügyet el nem lát-hatják. A fentebb már felsorolt ismeretek fejlődése folytán az életviszonyok olyan változatos szabályozást nyertek, a jogvi-szonyok olyan kiaknázzhatatlan tárházzá nőttek ki, hogy az ezeket a viszonyokat rendező jogszabályok terjedelmes anya-gának ismerete még a szakembert is próbára teszi; s ha ehhez hozzávesszük még azt is, hogy a jog- és ténykérdések elhatá-rolása a már említett körülményeknél fogva ma még bonyolul-tabb mint valaha, — nézetem szerint — kellően indokolják azt

az uralkodónak mondható felfogást, hogy a feleket jobban megnyugtatja a szakemberek döntése és az anyagi igazság érvényesülését is tökéletesebben tudja szolgálni a bírói szervezetnek szakemberekből felépített alakzata.

4. Ügyvédi képviselet.

Az eljárásbeli-, perbeli ügyvédi képviselet tekintetében általánosan uralkodónak mondható szabály, hogy az alsóbbfokú bíróságok előtt, ahol a kisebb értékű, tehát kis existenciájú emberek perei és főként perenkívüli ügyei vannak, kötelező ügyvédi képviselet nincsen. Ezeket tehát a költségek csökkentése céljából a fél maga láthatja el. A gazdasági tényező itt jelentékenyen érezteti hatását a perjogban. Ott ellenben, ahol a jog érvényesítése már pervezető technikát, jogképzettséget, tehát szakembert kíván meg, az igény kellő tévedés és félreértés nélkül való feltárhatása végett és főként azért is, hogy a felsőfokú bíróságok a felek esetleges értelmetlen előadásaival ne vesződjenek, az ilyen perekben és ilyen fórumok előtt megkívánják az ügyvédet.

Ezért Dánia, Románia és Törökország kivételével, ahol ugyanis ügyvédkényszer nincsen, mondhatni valamennyi kontinentális államban, de a kontinensen túl is csak részleges ügyvédkényszer van, nevezetesen a felsőbíróságok előtt.

És pedig két rendszerben, a bifurkációs rendszerben, amely csupán Angliában (barrister és solicitor), Franciaországban (avocat és avoué) és Itáliában (avvocato és procuratore) tudott gyökeret verni s ahol eszerint a legfelső bíróságok előtt a jogtudósoknak tekintendő barristerek, avocatok és avvocatok képviselik a feleket és a kontinentálisnak nevezett, a jövő fejlődés alapját képező s nálunk is meghonosodott egyseges rendszer.

A bifurkációs rendszernek jövőt jósolni alig lehet. A társadalmi egyenlőség mai korszakában, ahol minden rendi megkülönböztetést kiküszöbölni, eltörölni, a társadalmi válaszfalakat megsemmisíteni igyekeznek és amikor ugyanazon a foglalkozási ágon belül majd mindannyian egyforma végzettséggel is rendelkeznek, ilyen elhatárolás már csak társadalmi szempontból sem lehet hosszú életű.

Nincsen gyakorlati jelentősége azonban perjogi szempontból sem. Egyrészt költségessé teszi az eljárást, mert a félnek egyszerre két ügyvéddel kell magát képviseltetnie, másrészt azonban nehézkessé is. A fél ugyanis közvetlenül nem érintkezhetik a barristerével, csak solicitora közvetítésével s így a közvetlenség híján a barrister bizony nem a legkövetesebben ismeri az ügynek minden vonatkozását s nem egyszer megtörténik, hogy a trial-ön (főtárgyaláson) a barrister a solicitor sugására van utalva. Az ügyismeretnek ez a fogyatékosága pedig a fél igényének, vélt igazságának az érvényesítését is hátrányosan befolyásolja s így az anyagi igazságot sem szolgálja. Ilyen hibákban szenvedő rendszer a kontinentális egységes ügyvédi képviselő mellett még Anglia konzervativizmusát is figyelembe véve, nem bírhat hosszú ideig létjogosultsággal.

Új utakon halad Szovjetország.

A szovjet ugyanis megalakította minden kerületi bíróság mellett a kerület valamennyi ügyvédét magába záró u. n. „Képviselők Kollégiumának Testületét“, amelynek tagja lehet minden férfi és nő, aki a szükséges ügyvédi képesítő vizsgát megszerezte. Ennek a testületnek a bíróságok székhelyein consultációs irodái vannak. A félnek, ha panasa van és ügyvédre volna szüksége, magához a consultációs, tanácsosztó, hivatalhoz kell fordulnia, itt meghallgatják a kérelmét s ügyének ellátására és képviselőtére az egyik tagot kirendelik. E tag részére a fél meghatalmazást állít ki, ez azonban csak úgy bír érvénnyel, ha a consultációs iroda láttamozza. Az ügyet most már a consultációs iroda ellenőrzése mellett a megbízott ügyvéd látja el. A költségek is az irodához folynak be, amelyben azután a tagok minősítésük szerint alakuló quóta arányában részesednek.

Ez a rendszer lényegileg a kontinentális képviselőnek arányos jövedelemeloszláson alapuló megszervezése, a mi képviselői rendszerünknek zárt létszámmal és arányos jövedelemeloszlással való kiegészítése. A perbeli képviselő alaki és anyagi vonatkozásában azonban újat nem jelent. Éppen ezért az ügyvédi képviselő fejlődésének helyes iránya a kontinensen uralkodó egységes rendszer; az eszmei tényezők nevezetesen a kultúra, tudományok és ismeretek már hangoztatott nagyarányú fejlődése folytán s a fent már kifejtettek értelmében pedig

az ügyvédkényszernek s illetve ügyvédi képviseletnek a már jelzett kontinentális értelemben való kiterjesztésében fog megnyilvánulni. Az anyagi és eljárási jogszabályok mai, de főleg jövő rengetegében a helyes utat, a jogának érvényesítéséhez szükséges eljárási szabályt a laikus alig képes feltalálni, ebben biztos kézzel elvezetni csak kellő elméleti és gyakorlati képzettséggel rendelkező s a félnek e célból rendelkezésére álló egyén az ügyvéd lesz képes. A minden téren való kötelező ügyvédi képviseletet tehát a törvényhozás részéről annak a felismerése fogja szükségessé tenni, hogy ügyvédi képviselet nélkül laikus jogait helyesen és gazdaságosan nem érvényesítheti.

Elő fogják mozdítani a fejlődésnek ezt az irányát részben a gazdasági tényezők is, mert az ügyvédi kar munkakörének kiterjesztésével a kereseti lehetőségek szaporodását, gyarapodását is elősegítik s így a minden téren való ügyvédkényszer behozatalával kettős szociális célt szolgálnának: a felek s illetve a nemzet jogainak érvényesítését avatott kezekbe helyeznék, másrészt az ezzel foglalkozó testület életstandardját is emelnék.

5. A perbeli alapelvek.

A perbeli alapelveket illetően minden európai jogrend, még a szovjet is, híve a kétoldalú meghallgatásnak, a bizonyítékok szabad mérlegelésének és az ügyfélnyilvánosságnak; ezek a mondhatni kijegecesedett alapelvek a jövő perrendeknél az anyagi igazság érvényesülésének nélkülözhetetlen biztosítékának fognak bizonyulni.

*

A tárgyalás nyilvánossága a francia forradalom óta mint amelynek az előbbiekkal együtt vívmánya, a közerkölcsiség és közrend korlátai között érvényesül, még Szovjetországban is. Jövője azonban közről sincs úgy biztosítva, mint az előbbieké. Egész mivoltában egyedül az angol jogban lelhető fel. Itt a nyilvánosság teljes még házassági ügyekben is. A házassági perekben a nyilvánosságot azonban egy 1926. évi törvény részben korlátozza, mert az ilyen ügyekben tartott főtárgyalásról, bár a felek megjelölésével, de a részletek mellőzésével

csak összegezett ismertetés közölhető. Olyan ügyekben pedig, amelyekben valaminek nyilvánosságra kerülése nyilván közérdeket sért illetve tiltottnak látszik, a bíróságok a nyilvánosság elvének fenntartása érdekében az egyébként nyilvános tárgyaláson a tanukat és feleket, nemkülönben szakértőket írásban feltett kérdéssel és írásban adandó válasszal hallgatják ki.

A régi jogokban az eljárás nyilvános volt. Ez azonban később részben a bíraskodás helyének a szabad ég alól zárt helyiségekbe való áttételekor, részben pedig az írásbeliség elvének a kifejlődésével, amely eljárás mellett ugyanis a nyilvánosságnak nincs sok értelme s részben a kánonjog befolyása alatt mindinkább háttérbe szorult. A régi pozícióba kívánta visszahelyezni a nyilvánosság elvét a nagy francia forradalom. Főleg azért, mert felfogása szerint csak anyilvánosság elvének a fenntartásával képes a nagyközönség a bíróság munkáját ellenőrizni, esetleges túlkapásait megakadályozni, az igazságos ítélezést biztosítani. Az újabb felfogások szerint a nyilvánosság elvének a keresztülvitele fokozza a jogérzetet s így előmozdítja a jobbiztonságot is.

Az igazságos ítélezést ma nem is annyira a nyilvánosság, mint inkább a rendszeresített rendes és rendkívüli perorvoslatok, az igazgatási-, felügyeleti- és fegyelmi út s nem csekély mértékben a parlament biztosítják.

Kérdés tehát, hogyha ezt a célt más intézmények jobban és célszerűbben oldják meg, van-e szükség a nyilvánosság elvére.

Nem szorul bizonyításra, hogy a nyilvánosság elve a nagyközönségnek a bírói munkába betekintést enged s ezen a réven tényleg fokozza a jogérzetet és így előmozdítja a jobbiztonságot is.

Fenntartása tehát indokolt. Kétségtelen azonban az is, hogy a nyilvánosságnak teljes egészében való érvényesülése a társadalom és a nemzet életére káros befolyással is van.

Egyrészt korlátozza a kényes természetű, nyilvánosságra nem szánt családi vonatkozású és erkölcsi értékelés alá eső, becsületbe vágó személyi ügyeknek nyilvános bírói döntés alá való bocsátását s így az anyagi igazság érvényesülésének egyik kerékkötőjévé válik, másrészt viszont a társadalom, a nemzet,

a köz szempontjából sem kívánatos, hogy degenerált erők, társadalombomlasztó-, romboló elemek ténykedései nyersen, a maguk meztelenségében a nagyközönségnek feltárassanak, mert kétségtelenül a nemzet erkölcsének az eldurvulásához vezetnek.

Megszorítását tehát a fent jelzett magánérdeken felül a köz érdekében annak komoly veszélyeztetése folytán az erkölcsi követelmények, nemzeti ideálok s magasabb kultureszmék tényezői fogják szorgalmazni a jövőben.

*

A római jogban még alig szereplő tárgyalási elv a germán jogban egész merevségében kivitelre talált. A bíró az eljárás egész folyamán mint néző és helybenhagyó szerepelt. Ebben a formájában akadályozója lett a bíró és fél közötti kölcsönös megértésnek, akadályozta a peranyagnak, a tényállásnak a tisztázását és az írásbeliség elvével együtt olyan terjengőssé tette az eljárást, hogy egy-egy per egy-egy emberöltőt jelentett. Ezen részben az esetlegességi elv behozatalával kívántak segíteni, de mert ez sem hozott lényeges javulást, sőt a fél esetleges mulasztásai végzetessé válhattak a per kimenetelére s így az anyagi igazságot sem szolgálta, Nagy Frigyes megteremtette a nyomozó elvre alapított törvénykezési rendtartást. A lényegtelen körülményeket összehalmozó s ezért rendszerint szintén hosszúra nyúlt, a magánérdeket elhanyagoló és tisztára közérdeket szolgáló ezt a peres eljárást azután felváltotta a francia Code de procedure peres eljárása, amely eljárását arra a tárgyalási elvre alapította, amely a tárgyalási elvnek a múlt században való értelmezését jelentette s amely szerint a tárgyalás anyagának a szolgáltatása nem a bíróság feladata, hanem legnagyobbbrészt a feleké.

Ezt a tárgyalási elvet az újabb jogfejlődés megszorítja a bíró pervezető jogkörének jelentékeny tágításával, kiterjesztésével és pedig úgy anyagi, mint alaki vonatkozásában. Alaki részében ez a bírói határidők, határnapok megszabásában, tárgyalások kitűzésében, elnapolásában, elhalasztásában, a feleknek a per szüneteltetésére vonatkozó jogának a korlátozásában nyilvánul meg. A tárgyalások megnyitása, a felek felszólalásának megengedése, mikénti szabályozása — ami újabban szin-

tén a bíró jogkörébe tartozik, — a tanuk, szakértők mikénti ki- és meghallgatása, a felek kérdezési jogának korlátozása, a tárgyalás berekesztése és végül a bírót a felek és egyéb érdekeltek s nemkülönben a tanuk és szakértők tekintetében megillető fegyelmi jog mind a bíró alaki pervezetési jogát, a tárgyalási elv korlátozását, dokumentálják.

A tárgyalási elv anyagi értelemben vett megszorítását jelenti, hogy — bár a pert és a tárgyalásokat részben maguk a felek készítik elő — arról, miszerint az ügy, a per tárgya, ki-merítő tárgyalásban részesüljön, a bírónak kell gondoskodnia. A per irányítása, vezetése az ő kezébe tartozik.

Ide tartozik az illetékesség és hatáskör hivatalból való vizsgálása, az ügynek, a pernek lehető befejezése céljából a bizonyítékoknak a tárgyalásra való esetleges hivatalbóli beszerzése, biztosítása. Alaki kérdéseknek az anyagi jogiaktól való elhatárolása avagy azok együttesen való tárgyalásának az elrendelése, a felek peres jogviszonyainak gazdaságos elbírálása érdekében több pernek az egyesítése s illetve egy perben érvényesített több jog elkülönítése, elkülönített tárgyalásainak elrendelése, a felek segítségével a bizonyítás teljes lefolytatása s mind ennek, mind pedig a felekhez intézendő szükséges kérdések és egyéb módozatok segítségével a tényállásnak tiszta, félreértés és tévedés nélkül való teljes megállapítása.

Az elvnek illetén való megszorítását kívánja egyrészt a fél jogos magánérdeke, mert elhárítja az ellenfélnek a jogos igények gyors érvényesítését eredményező eljárásnak lényegtelen perbeli cselekmények által való elhúzását, a rossz gazdasági viszonyok következtében a teljesítéstől való szabadulás iránti eredményes tevékenységét, másrészt meg kívánja ezt a közérdek is. Nevezetesen közérdek az, hogy a fél jogos igényei s illetve alaptalan panaszai gyors elbírálást nyerjenek. A megsértett illetve ilyennek vélt érdekek még olyan időben kerüljenek döntés alá, amely időszakban az uralkodó gazdasági és hitelviszonyok változást nem szenvedtek, tehát az igazságszolgáltatás tartson lépést a korrallal, haladjon azzal egyidejűleg, ez növeli a szervezet iránti bizalmat, a jogszolgáltatás tekintélyét s így előmozdítója lesz a jogbiztonságnak, aminek megvalósítása pedig nyilván közérdek.

Az elvnek ilyenén értelmezésének s illetve megszorításának a jegyében készült az új osztrák s részben a mi 1930: XXXIV. törvénycikkünk, az új török, dán s a legfrissebb lengyel perjog és a német perjogi novella, mert miként az 1933. évi október hó 27-iki keletű utóbbi perjogi novella miniszteri indokai mondják: „Die leitenden Gesichtspunkte des Erkenntnisverfahrens müssen sein, mit einer grösstmöglichen Gewähr für die Richtigkeit der Entscheidung die grösstmögliche Beschleunigung des Verfahrens zu verbinden. Die Mittel, die am besten geeignet sind, beiden Zielen gleichmässig zu dienen, sind: *starke Konzentration des Prozessesstoffes unter straffer Führung des Richters*⁵...

*

Részben a nyilvánosságnak, részben az ugyancsak a nagy francia forradalom termékeként jelentkező szabad bizonyítás jelszavának a gyakorlatban való alkalmazása előbb a büntető eljárásban, majd pedig innen a polgári eljárásban a kor vívmányaként létrehozta a szóbeliség elvét.

Segítőársai voltak a szóbeliség érvényesülésének még azok a politikai körülmények is, hogy a nyilvánosság csak a szóval elhangzott peradatok folytán szerezhette tökéletes értesülést a per tárgyáról és annak érdemi elintézéséről, csak a szóbeli eljárás mellett nyerhetett betekintést az igazságszolgáltatás műhelyébe s így a kor felfogása szerint az igazságos ítélezést, a Justizmordok kiküszöbölését csak ennek az elvnek az alkalmazásával vélte szolgálni. Jelentős befolyást gyakoroltak a szóbeliség alapelveinek megszilárdítására a gyakorlati téren tett szolgálatai is. Az a jelentős körülmény, hogy a szóval megtett előadások jobban informálják a felet és a bíróságot, a közvetlen érintkezés folytán a felek között, valamint a felek és a bíróság között az ügy vitás és nem vitás részei könnyen tisztázhatók, a felek és a bíró álláspontja és nemkülönben a bíró pervezetési és irányítási joga könnyen, világosan és félreértés nélkül feltárható és gyakorolható, nemcsak egyszerűbbé, de egyúttal gyorsabbá is tették az eljárást. Éppen ezért ebben illetve ennek mennél tökéletesebb keresztülvitelében, a perrend-

⁵ Begründung des Gesetzes zur Änderung des Verfahrens in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten. Deutscher Reichsanzeiger und Preussischer Staatsanzeiger. 1933. Nr. 257.

ben való teljes érvényesülésében látták az egyedül helyes, célszerű, a pert gyorsan elintéző és szükséges olyan alapelvet, amelynek érvényesülése, az anyagi igazság minél tökéletesebb kiderítését fogja szolgálni.

A múlt század utolsó évtizedeiben, valamint az e század elején alakult perrendek a múltban egészben írásbeli eljárással szemben (mint amilyen volt a régi osztrák, a mi régi eljárásunk; jelenleg csak Island az, ahol az írásbeliség alapelvén épül fel a per) ennek az alapelvnek mondhatni korlátlan keresztülvitelével hozattak meg. A haladás módszere tehát itt is, miként a tárgyalási elvnel: dialektikus.

A szóbeliség korlátozásáról csak az újabb törvényhozások kezdtek gondoskodni.

Minden elvnek teljes egészében való, tökéletes keresztülvitele, sohasem lehet helyes, mert nyilván egyoldalú. Ugyanez következett be a szóbeliségnél is; bármilyen korszerű és helyes újítás volt is, egymagában azonban hiányossá tette a pert, az írásbeli eljárásnak a gyakorlatban bebizonyult kétségtelen előnyeit pótolni nem tudta. Legnagyobb fogyatékosága volt, hogy a felek előterjesztéseit nem rögzítette meg. Ez azután oda vezetett, hogy a felek állításaikat, kereseti jogalapjukat tárgyalásonként tetszés szerint változtathatták s az emlékezetére utalt bírót az ítékezésnél nehéz feladat elé állították. Az utóbbi körülmény miatt azután a fél minden jelentős érvét az utolsó felszólalására tartogatta s legfőbb igyekezete volt, hogy a tisztára az emlékezetére támaszkodó bírói ítékezésnél az utolsó szó — lévén ez a legmaradandóbb hatással — őt illesse. A szóbeli pereknél az utolsó szó jogára ezért egész bírói gyakorlat fejlődött ki. (Az angol jogban a felek, tanúk, szakértők kérdésére s a főtárgyaláson (trial) az érdemi előterjesztés egymásutáni sorrendjére szabatosan meg van állapítva, hogy a felperesi s illetve alperesi ügyvédet mikor, ki után és hányszor illeti meg a kérdés jog s illetve hány esetben az érdemi felszólalás.)

Szükség volt az írásbeliség elvére főként a perorvoslatok miatt. Egyrészt azért, mert a feleket nem kötelezi a már előadottaknak a fellebbezési s illetve harmadfokú bíróság előtti ismételt előterjesztésére s így a fellebbezési bíróságok előtt az összes előterjesztések azok megismétlése nélkül feltalálhatók, ami olcsóbbá és egyszerűbbé teszi az írásbeli eljárást, mert

hiszen nem teszi szükségessé és mindegyik fél nem is engedheti meg magának a fellebbviteli bíróságok előtt a személyes esetleg ügyvédi képviselettel való megjelenést, de a teljes tényállás, a bizonyításnak az az anyaga, amely az alsóbíróságok döntésének alapjául szolgált is csak az írásbeliség elvének az érvényesülése mellett áll precizen a felsőbbíróságok rendelkezésére, ami pedig az anyagi igazság kiderítéséhez nélkülözhetetlen. Jelentősége van az írásbeliség elvének a perújításnál is, mert hiszen az alapper az írásbeliség elvének az érvényesülése esetén egészben írásban le van fektetve, holott a szóbeliség ezt kizárja, a tiszta szóbeliség tehát az ítéletek anyagi jogerejét is lényegesen gyöngíti.

A per tehát sem a szóbeliség, sem az írásbeliség elvére egyedül fel nem építhető. A per szervezetének a konstruálásánál mind a két elv a fentebb kifejtetteknel fogva nélkülözhetetlennek bizonyult s ez a körülmény a fentebb már vázolt igazságokkal együtt eredményezte azután az írásbeliség és szóbeliség elvének a gyakorlati követelményeknek megfelelő arányos összeegyeztetése és egybeolvasztása folytán az írásbeliséggel vegyes szóbeli pert, a mai kor perét, amikor bár rendszerint csak a szóval előadottak vétetnek figyelembe az ítélkezésnél, de a felek gondoskodnak arról is, hogy a szóval előadottak egyúttal írásban is elfeküdjenek. Ez majdnem valamennyi eljárásban érvényesül, mégis azzal az eltéréssel, hogy az előadandókat nem kell mindig közvetlenül a félnek előterjeszteni, azok távollétében is ismertetést nyerhetnek. Így alakult, illetőleg módosult az anyagi igazság érvényesülését előmozdító helyes perjogi szemlélet eredményeképp az eljárás valamennyi kontinentális perjogban és ebben a vonatkozásban a közeljövő sem lesz képes lényeges változást előidézni.

*

Megbontották az új törvényes rendelkezések a tárgyalás egységének az elvét is az eshetőségi elv részleges behozatalával. Eszerint az ügyek olyan kimerítő tárgyalását kívánják már az első fokon, hogy a fellebbezési szakban csak egészen kivételes esetekben történhet bizonyítás. Ilyen értelemben módosult az osztrák, román s részben a mi perjogunk, ilyen a norvég perrend, de az angol jogban is csak az első fokon, a friss baseli,

geni és az újonc török perrend szerint pedig csak az előkészítő eljárásban terjeszthető elő bizonyítás.

A tárgyalás egysége elvének ez a korlátozása a századnak mindenben lendületet megteremteni kívánó tényezőnek az eredménye s amennyiben az eshetőségi elv hibájába nem esik, nevezetesen a bizonyítékok előterjesztésének az elmulasztását végzetes következményekhez (a bizonyítástól elüti) nem fűzi, amiként ezt az új perrendek nem is teszik meg, mert bizonyos feltételek fennforgása esetén a későbbi bizonyítékokat is figyelembe veszik, úgy tagadhatatlanul helyes is, mert az eljárást nem csekély mértékben meggyorsítja és így végeredményében az anyagi igazságot is szolgálja.

*

A perbeli alapelveknek a jog fejlődésére befolyással bíró körülmények folytáni alakulása — miként láthattuk — tovább fűzte azt a láncot, amelyről a fejtegetésünk elején már megjegyeztük, hogy az anyagi igazság mennél teljesebb érvényesüléséhez vezet és amely módosulás mindamellettt az eljárást gyorsá, egyszerűvé és korszerűvé is tette és fogja tenni.

6. Az elsőfoku eljárás bifurkációja.

A mult század végén és ennek az évszázadnak az elején készült perjogok az elsőfokú eljárást szétagolták. Az eljárás alaposságát azzal vélték biztosítani, hogy a perbeli ténykedésekből összetevődő s vitán felül állóan körülményes elsőbírói eljárás meghatározott mozzanatcsoportjait elkülönítették, teljesítésüket más-más személyre bízták. Az ítélkező bírót nem akarták megterhelni a peranyag összegyűjtésével, mert felfogásuk szerint a bizonyítás felvételét teljesítő bírót ez a munkája annyira felörlí, hogy az eljárás legfontosabb és legnehezebb részét, az ítélkezést, jelentőségéhez mérten megfelelően ellátni nem tudná. Ennek elkerülésére egyetlen célszerű módnak kínálkozott az eljárás már említett bifurkációja, a pernek előkészítő eljárásra és főtárgyalásra illetőleg szóbeli tárgyalásra való megosztása. Az előkészítő eljárásban történnek a perelőfeltételek feletti döntések, itt gyűjtik össze a bizonyítékokat és a tényállás megállapításához szükséges adatokat s a

kész peranyagot csak ezután tárják fel szóbeli tárgyaláson v. főtárgyaláson az ítélkező bíróságnak. További segítőtje volt az eljárás bifurkálódásának az elsőfokú tanácsbíráskodás, amely szervezet lévén mindenesetre nehezkesebben tudja teljesíteni a sokszor gyors, tevékeny és mozgékony munkát igénylő anyaggyűjtést, mint a szervezet nyűgét nem érző egyesbíró.

Az eljárás bifurkációját a mai perrendek háromféle alakban honosították meg:

1. az előkészítő eljárás során az egyesbíró csupán a felek tényállításait, kérelmeit és bizonyítékait rögzíti le és ezt terjeszti az ítélkező tanács elé, amely azután a bizonyítás felvétele és a felek előterjesztése után határoz;

2. az eljáró bíró nemcsak az előbb említett rögzítést eszközli, hanem az egész bizonyítást le is folytatja, foganatosítja, tehát a tanukat, a szakértőket és feleket ki is hallgatja, úgyhogy a tanácsnak a teljesen kész peranyag alapján csak döntenie kell; végül

3. az egyesbíró teljesíti az előbb említett összes előkészítő cselekményeket s vagy ugyanaz a bíró dönt egyúttal érdemben is vagy pedig más egyesbíró.

Az 1. pont alatti eljárás Baselban, Bernben, Genfben, Zürichben és Vaud tartományban van megvalósítva az elsőfokon eljáró társasbíráóságoknál, de már Bernben például csak akkor van helye, ha az eljáró egyesbíró az ügyet mindjárt főtárgyaláson eldönthetőnek nem találja, Genfben pedig ugyancsak a bíró dönti el, hogy van-e helye instruction préalable-nak, Vaud tartományban is elmaradhat, ha a tényállás nem vitás; tehát miként látható ezek a perrendek nem ragaszkodnak az eljárásnak a bifurkálódásához s csupán abból a célszerűségi okból, mert az elsőfokon eljáró tanácsnak ezeknek az előkészítő cselekményeknek a felvétele különös nehézséget jelenthet, az elsőfokon való tanácsbíráskodást pedig feladni még nem hajlandók, viszont az eljárás meggyorsítását szolgálni kívánják, ezt a kétségtelenül most már elavultnak induló formát egyelőre fenntartani kénytelenek.

A 2. pont szerinti az elsőfokú eljárás Dániában és Törökországban és ilyen részben a francia u. n. enquête rendszer szerint felépített eljárás. Itt az elavult formát tetézi még az a további hátrány is, hogy a bifurkációnak ez a módja nincs

figyelemmel a közvetlenség elvére. A bíró, a tanács a döntést nem közvetlenül felvett bizonyításra, hanem más által lefektetett bizonyítási anyagra, peranyagra alapítja. A bizonyításnak ez a közvetett felvétele az eljárásnak leglényegesebb pontját a bizonyítékok szabad mérlegelését teszi részben lehetlenné s így nemcsak a helyes tényállás megállapítását teszi felette körülményessé, de éppen eme momentumnál fogva nem lesz előmozdítója végeredményében az olyan ítékezésnek, amelynek célja az anyagi igazság szolgáltatása.

Az egyesbírónál a bifurkációt a friss perrenddel rendelkező államok közül részben Anglia, azután Norvégia, részben Románia és a mi perrendünk tartja még fenn.

Norvégiában a bifurkáció előkészítő eljárásból és főtárgyalásból, Romániában elő- és főtárgyalásból, nálunk perfelvételi és érdemi tárgyalásból áll, mind a háromnál azonban az újabb jogfejlődés a felek hozzájárulása esetén megengedi az előkészítő eljárásról a főtárgyalásra s illetve az elő- s perfelvételi tárgyalásról a fő- illetőleg érdemleges szóbeli tárgyalásra való áttérést. Tehát a jogfejlődés az eljárásnak ezt a széttagoltságát igyekszik megszüntetni, egyedül Anglia ragaszkodik mereven ehhez az eljárási formához, ez azonban abban találja magyarázatát, hogy az egész angol bírói szervezet ennek az eljárásnak a jegyében épült fel s főként az, hogy az angol társadalmi és politikai életre a tradíció, a hagyomány tényezői vannak a legnagyobb befolyással, ezek pedig az uralkodó jogrendszeren az angol nép faji sajátosságait ismerve a közeljövőben változást engedélyezni alig fognak, annál kevésbé, mert egy ilyen reform az egész hagyományos igazságügyi szervezetet gyökerében támadná meg, ilyen reformváltozásnak az egészen jól működő bírói gépezetet egyedül ennek kiküszöbölése végett alávetni egyelőre nem lesznek hajlandók.

Mind ennek ellenére is hangsúlyozni kívánom, hogy a bifurkálást megszüntetni törekvő irányzatot a fentebb az egyes pontoknál már részletezett okokon és érveken kívül helyesnek tartom még azért is, mert megszüntetné az eljárás tagoltsága folytán annak darabosságát s azt simán gördülő, zökkenőmentes egységes egészé olvasztaná össze, de az eljárásnak egy kézbe való helyezése, egy egységes szempont és álláspont érvényesülését is jelentené, ez pedig az eljárásnak határozott

irányt szabna, biztosítaná a célszerű peres eljárás alapját képező s a már kifejtetteknel fogva értékben és jelentőségben megnövekedett bírói egységes pervezetést vagyis végeredményében egy gyors és egyszerű, de egyúttal a közvetlenség elvének érvényesülése folytán alapos eljárási formát teremtené meg, amely éppen a mindezeknek a körülményeknek hathatós befolyása révén az anyagi igazságnak megfelelő jogszolgáltatást biztosítaná.

7. Bizonyítás és bizonyítékok.

A bizonyítás terén a szabad bírói mérlegelésen alapuló bizonyítási rendszer nemcsak a jelené, de vitán felül a jövőé is.

Nem fog különösebb változásokat produkálni a jövő a bizonyítékok tekintetében sem. A történelem folyamán kifejeződött bizonyítási eszközök mint az okiratok, tanúk, szakértők, szemletárgyak s majd mindenütt a felek a jövő igazságszolgáltatásánál is nélkülözhetetlenek lesznek. Új bizonyítási eszköz kialakulására a jelenlegi viszonyok, fejlődési fokok és irányzatok alapos következtetésre nem jogosítanak fel. Az a körülmény ugyanis, hogy a most felsorolt bizonyítékok tökéletesebb alakban, a kor vívmányainak megfelelően állanak majd a bíróság rendelkezésére, nem új bizonyítékot jelentenek, hanem csak az előbbieknél tökéletesítését. Fényképek, mozgófényképek, vetített rádióképek, távolbalátókészülékek nyújtotta szolgáltatások, továbbá fejlettebb eszközökkel, pontosabb műszerekkel dolgozó, a technika és a tudományok fejlődése folytán azok vívmányainak felhasználásával megszerkesztett tökéletesebb szakvélemények csak az igazság megközelítéséhez fognak elvezetni, de új bizonyítási eszközt, új bizonyítási alakzatot nem képeznek s a fentebb megjelöltek valamelyikéhez feltétlenül sorozhatók.

A perrend mai bizonyítási rendszere tehát évtizedeken át uralkodni fog a perjogban.

8. Perorvoslatok.

A mai háromfokú perorvoslati rendszerünk, vagyis az ügyeknek három fórum általi elbírálása, történelmi fejlődés eredménye.

A történelem fémjelzésével ellátott s az idők folyamán bizonyos mértékben túlméretezettnek bizonyult, ezt a rendszert az újabb jogfejlődés határozottan és eredménnyel korlátozza.

Az irányzat az egyfokú perorvoslat tehát az ügyeknek 2 fórum által való eldöntésének a meghonosítása.

A kisebb értékű perekben már nemcsak a mi perrendünk, de a kontinentális, sőt a kontinensen túl az U. S. of America egyes szövetségi államai is általában csak egyfokú perorvoslatot engednek meg.

Tovább mennek azonban ezen a téren:

a 100 évnél is idősebb perjoggal rendelkező Island, ahol csak egy és egyfokú perorvoslat van és ez a fellebbezés.

A svájci Vaud (Waadt) tartomány mindazokban az ügyekben, amelyek a szövetségi bírósághoz (Bundesgericht) is felvihetők, csupán ez az utóbbi lehet fellebbezési bíróság.

Az 1875-ből való, de 1924-ben átdolgozott baseli perrend, az 1918. évi berni- és az 1920. évi gení perjog minden ügyben kifejezetten csak egyfokú perorvoslatot, a fellebbezést, engedélyezi. Sőt Genfben, ha az ügyet az elsőfok megkerülésével mindjárt a Cour de Justice elé, tehát a fellebbezési bírósághoz viszik, úgy az ügy csak egy fokon egy bíróság által nyerhet elbírálást.

Dániában, ahol az eljárást az 1919. évi október hó 1-én életbe lépett már említett „Lov om Rettens Pleje“ szabályozza, csak egyfokú perorvoslat van: az „Anke“ (fellebbezés).

Ugyancsak egyfokú perorvoslatot, fellebbezést, engedélyez az 1927. évi július hó 1-én életbe lépett norvég perrend.

Törökországban az 1927. évi július hó 4. óta hatályban levő perjog értelmében csak egy perorvoslattal, a revisioval, lehet megtámadni a bírósági határozatokat és azt is csak egyszer engedi igénybe venni.

Végül annak hangsúlyozása mellett, hogy az északamerikai szövetségi államok némelyikében is csak egyszeri perorvoslat van rendszeresítve,⁶ elő kell adnom még azt is, hogy Szovjetország eljárás joga is csak egyfokú perorvoslatot ismer és ez a cassatio.

⁶ Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil — und Handelsrecht des In — und Auslandes. Dr. Fr. Schlegelsberger. Berlin. 1929. I. Band. 675. o.

A jogfejlődés tehát az egyfokú perorvoslatot kezdi magáévá tenni.

Ami helyes is: a mai gazdasági-, társadalmi- és politikai viszonyok lüktető életet, gyors elintézést kívánnak meg. Ezen a téren az igazságszolgáltatás sem maradhat el. A pernek gyorsítása a perorvoslati fokok csökkentésével pedig kétségtelenül bekövetkezik. Fontos azonban, hogy ez a csökkentés az elintézés alaposságának, az anyagi igazság érvényesülésének a csorbitását ne okozza. A háromfokú perorvoslat hirdetői ennek bevezetésekor legfőképen azt hangsúlyozták, hogy erre a három fokra azért van szükség, mert az elsőfokú bíróság tagjai a szükséges képességgel, elméleti és gyakorlati képzettséggel nem rendelkeznek. Ezt van hivatva ellensúlyozni a több perorvoslati szak. Ez a hiány, ez az érv most már következetességgel nem állítható, mert a bírói kar minősége — miként azt az egyesbírói intézmény életrevalóságánál már kifejtettem — ma vitán felül elsőrangú.

A perorvoslatok csökkentése vagyis csupán egyszeri perorvoslatnak a megengedése kétségtelenül meggyorsítja az eljárást, de egy perorvoslat elvonásával egyúttal egyszerűsíteni is fogja s a perorvoslati fokok számának az apadásával olcsóbbá is teszi, tehát jelentékeny előmozdítója lesz a gyors, egyszerű és olcsó eljárásnak és pedig a fent részletezetteknel fogva az alaposság rovása nélkül s így az anyagi igazság érvényesülésének a tökéletesítése terén is eredményes haladás fog mutatkozni, mert gyors, olcsó és egyszerű elintézés nélkül anyagi igazság el sem képzelhető.

Bátorkodom hivatkozni eme érveim támogatására dr. Finkey Ferenc, kir. kúriai tanácselnöknek a „Magyar Jogászegylet”-ben elmondott előadására, ahol is a háromfokú perorvoslat eltörlését szintén elfogadhatónak jelentette ki: elegendő egy kellő biztosítékkal kiépített elsőfokú bíraskodás és egy legfelső bíróság.

Végül erős támaszt talál ez az irányzat a harmadfokú perorvoslatok tekintetében a közelmúltban bekövetkezett és részben most végbemenő átalakulásokban.

A nagy francia forradalomban megalkotott cassatiot ebben a formában átvette Belgium, Hollandia és Olaszország, részben pedig Görögország, Spanyolország, a svájci Zürich és

Lengyelország perjoga. A tisztára jogkérdésre kiterjedő emellett a harmadfokú perorvoslat mellett kifejlődött a német jogászok kezdeményezésére a ténykérdések pontosan körvonalazott körét is felülvizsgálat tárgyává tehető u. n. revisio. Ebben az egészen kezdetleges és tökéletesen elhatárolható formában mindkét harmadfokú perorvoslat egyedül Bulgáriában van megvalósítva és pedig kizárólag jogkérdésekre vonatkozóan a cassatio, jog- és ténykérdéseket illetően pedig a revisio. A fejlődés során azonban a cassatio nemcsak eljárási részében, de a perorvoslat alapja, kellékei tekintetében is mindinkább idomult a revisio eljárásához és ténykérdésekre is kiterjedő perorvoslatához. Olaszország volt az első, amely — bár fenntartotta a cassatiót — követte a revisio eljárását s hamar nyomon követék a többi államok is. A két harmadfokú perorvoslat ma eljárási jogi részében, mind pedig abban a vonatkozásban, hogy a fellebbezési bíróság ítélete nemcsak jog-, de ténykérdések tekintetében is felülvizsgálható, alig tér el egymástól. Egyetlen és még tekintélyes megkülönböztető momentuma, hogy a revisio megmaradt reformatív jellegű perorvoslatnak, amit azonban a cassatio még mindig nélkülöz. Ezen a téren is rést ütött Szovjetország, mert egyetlen perorvoslata, a cassatio, már reformatív jellegű, a megtámadott ítélet, ha ez bizonyítás felvétele nélkül lehetséges s az ítélet a törvény helytelen alkalmazásával hozatott meg avagy az ítélet a megállapított tényállásnak ellenmond, megváltoztatható. Ezzel a cassatio perorvoslatának ez az egyetlen még sajátját képező eleme a revisio javára szintén törést szenvedett. Az orosz cassatio és a revisio között különbség nincs. Mindkettő tehát jogi- és ténybeli alapon támadhatja meg a bíróság ítéletét s a felülvizsgáló bíróság az ítélet megváltoztatásával a jogszabályoknak megfelelő döntést hozhat. Mindkét perorvoslat közeledik tehát a fellebbezésnek jog- és ténykérdésen alapuló jogorvoslatához. Lényegében nagy általánosságban kijelenthetjük az elmondottak alapján, hogy tehát mindazok az államok, ahol a cassatio (Franciaország, Olaszország, Belgium, Hollandia s Bulgária) szigorú formája már nem érvényesül, a jog- és ténykérdések kétszeri felülbírálását, a fokozatos fellebbvitelt valósítják meg, miként az Angliában és a kisajátítási eljárásban nálunk ma is meg van.

Ilyen mondhatni azonos perorvoslatokat s illetve az azo-

nos perorvoslatoknak ezt a halmozását a jogtudomány sem tartja célszerűnek, mert a ma rendelkezésre álló bírói generációk mellett a harmadfokú perorvoslatnak illetően fenntartása csak idő- és pénzpazarlást és korát mult, elavult intézményekhez való görcsös ragaszkodást jelentene.

A Justizmordok elkerülésére és a joggyakorlat egyöntetűségének a megóvására viszont ennek ellenében feltétlenül rendszeresíteni kívánják a büntetőjogban olyan nagyszerűen bevált perorvoslatot a jogegység kérdésében, amit a polgári eljárásban Franciaországban és újabban Olaszországban is bevezettek és sikerrel alkalmaznak. Természetesen ennek kérését a jövőben tárgítani kellene, mégpedig olyan értelemben, hogy megengednék a perorvoslat gyakorlását a feleknek is.

*

Végül az újabb perrendek a perorvoslati határidő időtartamának a csökkentésére is irányulnak. A régi perrendek hosszú határidőt engedélyeznek a félnek a perorvoslat jogának a gyakorlására.

Az islandi perjog 6 hónapban jelöli meg ezt a határidőt, de ezt is a fél kérelmére az igazságügyminiszter 3 évre meghosszabbíthatja.

Hollandia 3 hónapban szabja meg a perorvoslati határidőt.

Dániában a „Landgericht“-ekhez 4 hét, a legfelső bírósághoz 8 hét a fellebbezési határidő.

Belgium a fellebbezés bejelentésére 1 havi-, a cassatio gyakorlására pedig 3 havi határidőt engedélyez.

Anglia 6 hétben jelöli meg a perorvoslati határidőt.

A kor perrendjei sokkal szűkebbre szabják ezt a határidőt. Általánosnak mondható a 15 napos határidő, ezzel szemben a legfrissebb lengyel perjog 14 napban, a szovjet jog a cassatio gyakorlására megszabott időt 10 napban, a friss török perjog pedig 8 napban jelöli meg a revisio bejelentésére megszabott határidőt. Ennek a megrövidítésnek a helyességét, amennyiben túlzásba nem megy, alig lehet vitatni, mert hiszen kétségtelenül hozzájárul a per gyors befejezéséhez.

9. Eljárási költségek.

A régi római jogban ismeretlen volt a perköltség megtérítésének az elve. Később már találkozunk költséget megállapító ítéletekkel. Az első rendelkezéseket azonban csak Justinianus Institutiói tartalmazzák, amely szerint a rosszlelkű perlekedő (*improbus litigator*) a perköltségekben elmarasztalendő. Ezzel elismerést is nyert a subjektív költségviselési elv.

A költségmegtérítés elve a germán és középeurópai jogokban is ismeretlen volt. Csak a kánoni joggal átszőtt római jognak a beszivárgása hozott e részben változást. A kánoni jog ugyanis átvette a római jognak költségmegtérítési szabályait. A recipiált római jog behozta a középeurópai jogokba, hogy a vesztes félnek a másik fél költségeit bizonyos esetekben meg kell térítenie. Innen kezdve a XIX. századig a költségmegtérítés állandóvá válik, de subjektív alapon marad, a bíróságok csak nyilvánvaló rosszhiszeműség esetében marasztaltak.

Az objektív perköltségviselési elvet, vagyis azt, hogy a pervesztes fél magáért a pervesztés tényéért tartozik a nyertes félnek a költségeket megtéríteni, csak a XIX. század második felében tették a költségviselés vezérelvévé az európai perjogok.

A subjektív álláspont helyességéhez abban a részében, hogy minden rosszhiszeműen fellépő illetve védekező viseli az okozott költségeket, kétség nem férhet.

Erős és nem minden jogos alap nélküli támadásban részesül újabban az objektív költségviselés elve.

Viselni tartozik-e a pervesztes fél a rossz ítékezés folytán előállott költségtöbbletet, vagyis az olyan költséget, amely végeredményben nem az ő ténykedésére még kevésbé hibájára vezethető vissza.

A felek egy sem nem nyilván jogosnak, sem nem nyilván jogtalan jogkérdésnek az eldöntését a bíróságra bízzák. A bíróság marasztal. Az alperes fellebbezése folytán a fellebbezési bíróság ugyanazon a tényállás alapján a keresetet elutasítja, mert az elsőbíróság jogszabály helytelen alkalmazásával hozta meg döntését. Vagy ennek ellentéte: az elsőbíróság a keresetet elutasítja, a fellebbezési bíróság pedig ugyanazon tényállás alapján az előbbi indokból marasztal.

Az objektív költségviselés elve alapján nem vitás, hogy

mindkét esetben a pervesztes fél tartozik ezeket a felmerült költségeket megtéríteni, noha nyilvánvaló, hogy a perorvoslati felmerült többletköltségek a rossz elsőbírói ítélet folytán merültek fel.

Az első esetben a felperes jogosan veheti fel, hogy ha a keresetét már az elsőbíróság elutasította volna, úgy bizonyára nem okozta volna magának a felesleges fellebbezési költségeket; a második esetben meg az alperes hivatkozhatik joggal arra, hogy ha őt már az elsőbíróság marasztalja, mindenesetre teljesít, így ellenben a rossz elsőbírói ítélet folytán még a fellebbezési költségek is terhelik.

Nyilvánvaló, hogy a rossz bírói ítéletkezés a feleknek költségtöbbletet okoz. Természetesen itt rossz ítéletkezésről csak akkor lehet szó, ha a bíróság a tényállást jogszabály helytelen alkalmazásával vagy mellőzésével, nyilván helytelen ténybeli következtetéssel vagy az iratok tartalmával ellentétben állapította meg s illetve, amikor a jogkérdést helytelen anyagi jogi szabály alkalmazásával döntötte el (pl. hivatalból tévesen észlelt pergátló ok folytán hozott ítélet) s a felülvizsgáló bíróságok mindezeket azonos perbeli kérelmek és tényállás alapján állapítják meg.

Ennek a bíróság által okozott költségtöbbletnek a megfizetése az amúgy is kötelezett pervesztes félre való háritása, nem igazságos.

Az okozatosság elvénél fogva következetesnek látszanék a költségnek az okozóra, tehát a bíróságra s illetve az államkincstárra való háritása.

Ezt indokolná az, hogy a bíró mint az államhatalom megbízottja jár el, a megbízó pedig felelős a megbízottja által okozott károkért, mert az államnak feladata az igazságszolgáltatást olyan személyekre bízni, akik igazságosan járnak el, helyesen ítéleznek.

E felfogás, amelynek nyomára a szakirodalomban nem találtam, tagadhatatlanul jelentékenyen emelné az elsőbírói eljárás alaposságát, az ítéletkezés minőségbeli értékét s ez az eljárás az ügy felülbírlására többet mint egy perorvoslati fokot nem igényelne.

Magától értetődik, hogy az államkincstárnak az őt terhelő költségeket a deliquens bíróra átháritani nem volna joga,

mert ez a körülmény első fokon a bírót terhelő anyagi felelősségénél fogva a döntések elődázásához vezetne, másrészt viszont a fellebbezési bíróságot is esetleg olyan felesleges és költséget okozó bizonyításba kényszerítené csak azért, hogy az elsőbíróság ítéletét kiegészített tényállás alapján változtassa meg és az elsőbírót a költségek viselése alól jóindulatból, ilyen címen mentesítse.

Az igazságszolgáltatás tökéletesítése szempontjából — szerény nézetem szerint — a rossz ítélkezés költségeinek az államkincstárra való háritása volna a helyesebb megoldás az objektív költségmegtérítés elvével szemben, ez különös súllyal bíró megterhelést sem jelentene a kincstárra nézve, mert azok az ítéletek, amelyek ilyenén módon nyernek megváltoztatást nem nagy számúak, viszont az ítélkezést az anyagi igazsághoz közelebb vinné.

A másik álláspont szerint, bár ilyen felfogásra sem akadtam a jogirodalomban, a fellebbezési többletköltséget a fellebbezéssel élő és ott pernyertessé lett fél tartoznék viselni.

A fellebbezési költségek felmerülésének ugyanis mindig a perorvoslattal élő fél az oka, ezek felmerülte tehát az ő terhére irandó és amellet, ha a fellebbező fél perbeli tevékenységébe alaposan beletekintünk, eljárási ténykedéseit boncolgatjuk, mindig találunk benne egy olyan szubtilis vonást, amely részben okozójaként jelentkezik annak, hogy a fél perét már elsőfokon nem nyerte meg. Ha elenyészően csekély részben is, de a felet is terheli mindig bizonyos vétkesség abban, hogy elsőfokon pervesztes lett. Ez a piciny hiba az, ami egyrésztől felelőssé tenné a fellebbezési költségekért, természetesen csak a már vázolt rossz ítélkezésnél. Másrésztől viszont indokolná ezt az a körülmény is, hogy a rossz ítélet folytán csak a fellebbezési fokon pervesztessé lett fél ennek odiumát ne viselje egyedül akkor, amikor a pervesztés erkölcsi csapásán kívül az anyagi veszteség is őt éri.

Bár ez a felfogás nem közelíti meg annyira az igazságot, mint a fentebb méltatott, mégis haladást jelent a mereven alkalmazott objektív költségviseléssel szemben. Mind ez, mind pedig a fentebb kifejtett álláspont azonban közelebb viszi a jogszolgáltatást az anyagi igazsághoz s ezért főként az utóbbi érvényesülése érdekében, ha nem is az általam ajánlott alakban,

de mindenesetre az említett érdekek figyelembe vételével méltánylandó megoldást érdemelne.

10. Igazságszolgáltatás és közigazgatás.

Különös figyelmet érdemel az az irányzat, amely hajlandó a nemcsak közigazgatási, közjogi és alkotmányjogi vonatkozású, de a ténylegesen ilyen ügyeket is a rendes bíróság hatáskörébe utalni.

Ez az irányzat nem újabb keletű. Már a 200 éves finn perrend is megengedi, hogy a rendes bíróságok közigazgatási ügyekben határozzanak. Island 100 esztendőös perjoga szerint pedig a rendes bíróságok egyúttal közigazgatási bíróságok.

Az újabb jogfejlődésben:

Csehszlovákiában a közigazgatási hatóságok döntései ellen a rendes bírósághoz perorvoslatnak van helye;

Romániában a semmitőszéknek hatásköre kiterjed a hatóságok jogellenes ténykedéseinek a felülbírálására;

Svájcban a Bundesgericht nemcsak rendes polgári perekben, hanem közigazgatási, közjogi és alkotmányjogi kérdésekben is dönt;

Dánia, ahol közigazgatási bíróságok rendszeresítve nincsenek, ezek feladatát a rendes bíróságok látják el;

Norvégiában ugyancsak a rendes bíróságok ítélik meg a közigazgatási kérdésekben, mert közigazgatási bíróságokat itt sem ismernek;

a Szovjet Szocialisztikus Köztársaságok Uniójának legfelső bírósága első fokon dönt azokban a kérdésekben, amelyek a Szovjetuniót és a szövetségi államokat illetően különös jelentőséggel bírnak és amelyeket a központi végrehajtó bizottság éppen ezért a hatáskörébe utalni szükségesnek tart;

az Északamerikai Egyesült Államokban a Supreme Court of U. S. of America, Angliában a Privy Council határoznak a tagállamoknak az Unióhoz való viszonya tekintetében s illetve utóbbi a British Commonwealth of Nations tagjai közt felmerülő vitákban.

Angliában és az U. S. of America államában a rendes bíróságok ellenőrzik a közigazgatás működését, az angol s illetve amerikai polgár a közigazgatási közegek bármely aktusának

törvényességét a rendes bíróság előtt megtámadhatja.⁷ Bár Amerikában a jelentékenyen megnövekedett gazdasági és szociális erők rendészeti szabályozására új közigazgatási hatóságok megalkotását és azok hatáskörének tekintélyes kiterjesztését tette szükségessé, ami a hatóságoknak a közigazgatási bíráskodás jogával való felruházásával járt, a közigazgatásnak ez a racionalizálása azonban a rendes bíróságokat fenti hatáskörüktől nem fosztotta meg, mert a közigazgatási döntések megfelelő perorvoslással a rendes bíróság által most is felülbírálhatók.

*

Az amerikai rendes bíróságoknak a hatásköre ezzel azonban kimerítve még nincsen. Nevezetesen jogában áll a rendes bíróságnak, e tekintetben természetesen elsősorban a legfelsőbb bíróságnak (Supreme Court) mind a tagállamok, mind pedig az Unió törvényeinek alkotmányosság szempontjából való felülbírálása és a véleménye szerint akár alaki, akár anyagi szempontból alkotmányba ütköző törvényeket azok nem alkalmazása útján hatályon kívül helyezni. Még tovább megy ezen a téren Massachusetts államának Supreme Court-ja, amely a törvényjavaslatok alkotmányszerűségét is felülbírálja és így az alkotmány védelmét preventive végzi.⁸ Annak dokumentálására, hogy a bíróságnak ez az alkotmányjogi hatásköre milyen tekintélyes, elegendő, ha reámutatok arra, hogy 1903—1908. évig bezárólag a különböző államok bíróságai kb. 400 állami törvényt jelentettek ki alkotmányba ütközőnek.

Bár Nagybritánia legfelső bíróságainak ilyen hatásköre nincsen, a kontinentális jogrendszerek közül a német lipcsei Reichsgericht hatásköre sok tekintetben azonos az amerikai Supreme Court hatáskörével, Norvégiában pedig a bíróságok ugyancsak jogosítottak és egyben kötelesek is a hivatali és kormányténykedések törvényességét felülvizsgálni, ellenőrizni azt, hogy a törvények az alaptörvényekkel alaki és anyagi összhangban vannak.

*

⁷ John Dickinson. *Administrative Justice and Supremacy of Law in the United States*. Cambridge. Harvard University Press. 1927. 32. o.

⁸ Holcombe. *State Government*. 1928. 503. o.

Kétségtelen, hogy az államhatalom Montesquieu szerinti megosztása a fentiek folytán jelentős törést szenvedett. Elvitázhatatlan viszont az is, hogy a közigazgatási és alkotmányjogi kérdéseknek eldöntése éppen a kultúra terén vezető államoknál ruházott a rendes bíróságra.

Ez a felruházás a népnek, a nemzetnek s illetve a társadalomnak a törvényhozáson keresztül való s a közös erkölcsi meggyőződés tényezőjéből fakadó a rendes bíróságok iránti bizalomnak ékes szószólója, bizonyítéka annak, hogy a közigazgatási és alkotmányjogi kérdések helyes és igazságos eldöntésére a megfelelő biztosítékot a nemzet a rendes bíróságban látja. Ami méltányolható is. Nem várhat igazságot a fél attól a hatóságtól, amely saját ténykedéseit bírálja felül, attól a hatóságtól, amely annak a kormánynak a függvénye és végrehajtó szerve, amely kormányzat rendelkezéseit a fél sérelmezi. Könnyen érthető tehát, hogy a fél eme jogainak a védelmét a rendes bíróságra kívánja bízni.

Ezzel szemben áll viszont az, hogy a közjogi, alkotmányjogi és közigazgatási kérdésekkel foglalkozó bíróság döntéseiben köteles az említett hatóságok szerveinek a működését megbírálni, ezzel a tevékenységével pedig a leghatározottabban beavatkozást nyer az államélet különböző és főként politikai vonatkozásaiba, ami viszont a független, pártatlan és a napi politikától távol álló bíróság kivívott pozíciójának az aláásására, az évszázadok folyamán megszerzett tekintély lerombolására felette alkalmas.

Ilyen körülmények között alkotmányjogi, közjogi és közigazgatási kérdések eldöntésének a rendes bíróságok hatáskörébe utalása azonkívül, hogy a bírászkodás feladatát jelentékenyen megnehezíti, mert hiszen nemcsak egyszerűen a feleknek jogviszonyai, de állami, nemzeti érdekek felett is fog ítélni, felette körülményes.

Egyetlen momentum, amely indokolja: a nép, a nemzet érdeke. Ez pedig vitán felül jogos és méltánylandó érdek. Az egyén, a nép kétségtelenül megkívánhatja, hogy jogait intakt fórum előtt megvédhesse. Ez elől elzárni alig lehet.

Ilyenformán ott, ahol a rendes bíróság iránti ez a bizalom megnyilvánul, kitérni alig lesz mód. A bizalom és a nép óhaja folytán nem fog elzárkózni ezelől a törvényhozás sem.

Kérdés ellenben, hogy miként állunk a rendes bírósággal, annak tekintélyével, pozíciójával.

Bizonyos feltételek fennforgása esetén a bírói hatáskörnek ez a kiszélesítése a bíróság tekintélyének a csorbítására, lerombolására sem fog vezetni, sőt ellenkezőleg hozzá fog járulni annak megszilárdításához. A kir. Kúriának tekintélyét sem csorbította az országos képviselőválasztásokkal kapcsolatos bíráskodási hatásköre, hiszen nemrég még a kir. Kúria elnökét emlegették a legfőbb közjogi méltóságunk helyettesének; a német birodalomban sem csökkentette a Reichsgericht szerepe a bírói talár tekintélyét, itt a legfőbb bíróság elnökét annak idején meg is tették a köztársaság elnökének a helyettesévé.

Természetesen ez csak akkor következne be, ha a bíróság ezt a hivatását is függetlenül, a bírói függetlenség még fokozottabb körvonalazásával, meghatározásával, megszilárdításával végezhetné. Ha a függetlensége törvényhozásilag teljes biztosítást nyerne. Így a bírói kar intaktsága sem szenvedne sérelmet s a nép, a nemzet s részben a törvényhozás érdekei is biztosítva volnának. Egyedül a kormányzat részéről fenyeget a veszedelem.

Az kétségtelen, hogy a kiterjesztett hatáskörrel rendelkező bíróság működése során a kormány ténykedéseit is felül fogja bírálni, beavatkozást fog nyerni a kormányzat ügyszakába s nem egy esetben talán keresztezni is fogja a kormány terveit.

Ezt a kormányzatnak a fent feltételezett független bírói intézmény mellett megakadályozni módjában nem áll.

Mindenesetre keresni fog egy olyan megoldást, amellyel a fenti hátrányt ellensúlyozni tudja. A bírói székbe csak olyanokat fog elhelyezni, akik világnézetét, terveit teljes egészükben vallják, magukévá teszik.

Itt fenyegeti azután a rendes bíráskodást leginkább az a veszély, hogy politikai befolyás alá kerül.

Éppen ezért, ha a rendes bíróságot következményeiben be nem látható megrázkódtatásoktól meg akarjuk óvni, ha pozícióját és nimbuszát az utókorra biztosítani kívánjuk, leghelyesebb, ha ezeknek az alkotmányjogi, közjogi és közigazgatási kérdéseknek az eldöntésére a hatáskörét ki nem terjesztjük;

ha azonban a társadalom, a nép, a nemzet szempontjából szükségesnek mutatkozik ezeknek a kérdéseknek a közigazgatási hatóság hatásköréből való kivétele és a rendes bíróság hatáskörébe való utalása, — aminthogy a kormányzati hatalommal szemben az egyéni érdekeknek és jogoknak méltányos és pártatlan fórum által való biztosítása tényleg kívánatosnak is látszik, — ennek keresztülvitele a nép és nemzet szempontjából csak akkor bír jelentőséggel és értékkel, ha a bírói függetlenséget a kormányzat a maga tökéletességében biztosítja és pedig nemcsak az eljárást, hanem a kinevezést illetően is s ez utóbbi jog gyakorlását akár a törvényhozásra vagy még helyesebben talán a legfelső bíróságra ruházza.

Ezzel pedig a történelem folyamán köztekintélyben megizmosodott, osztatlan bizalomnak örvendő olyan szervezet helyes irányban való továbbfejlesztését valósítaná meg, amely szervezetben mint megingathatatlan bástyában bármikor támaszt találna s amely intakt testületre a mai változó politikai viszonyok mellett minden államnak feltétlenül szüksége van.

11. A jogok érvényesítésére szolgáló eljárások.

A jogok mikénti érvényesítése tekintetében az idők folyamán jelentékeny eltolódás tapasztalható.

Érésben előre kell bocsátanom, hogy a mai eljárási jog, perjogi tudomány általában háromféle eljárást ismer u. m. a peres eljárást, egy u. n. különös, a perrel rokon eljárást és végül a tágabb és szűkebb értelemben vett perenkívüli eljárást.

A különös eljárás lényegében peres eljárás s a különös jelzöt azzal érdemelte ki, hogy speciális vonatkozásainál fogva a rendes pertől céljának megfelelően némileg eltérőleg nyert szabályozást. (Házassági-, munkaügyi-, munkásbiztosítási-, választott bírósági-, stb. eljárások.)

A peres és perenkívüli eljárások közötti határvonalat eme előadásom keretében nem kívánom megvonni, szükségesnek tartom azonban kijelenteni, hogy per alatt értem mindazokat az eljárásokat, amelyek az államok perjogában a polgári perre megszabott általános eljárási szabályok szerint folynak le. Minden eszerint lefolyó eljárás peres, minden egyéb eljárás, kivéve a különös eljárások, perenkívüli.

A szűkebb értelemben vett perenkívüli eljárások mindazok, amelyek a rendes bíróság hatáskörébe vannak utalva. A tágabb értelemben vett perenkívüli eljárások a most említettek kivül még azok az eljárások is, amelyek más hatóságok hatáskörébe vannak utalva. A most említett osztályozáson kívül ismer az elmélet még u. n. vegyes eljárásokat is, amelyek lényegileg összekapcsolják az általam különösnek jelzett eljárásokat a perenkívüliekkel, ezek a gyakorlatban csak egyetlen helyen, a mexikói perrendben vannak megvalósítva.

Ha már most egy évszázadra visszamenőleg a világ perjogaiba és perenkívüli eljárásainak fejlődési menetébe beletekintünk, megállapíthatjuk, hogy a jogok érvényesítésének a módja áttolódott a peres eljárásról a különös eljárásra, de főként s leginkább a már vázolt szűkebb értelemben vett perenkívüli eljárásra. Mind az előbbinek, mind pedig az utóbbinak mind újabb és szinte kimeríthetetlennek látszó válfaja van kialakulóban.

Ami a különös eljárást illeti, bár ez a rész távolról sem mutat fel olyan változatosságot és szaporulatot, mint a perenkívüli eljárás, jelentősége szintén évről-évre fokozódik.

A különös eljárásnál indokolják ezt a gazdasági, kereskedelmi, ipari viszonyok, a technikai vívmányok napról-napra való mondhatni szemmel látható fejlődése. Az ezek által létesített jogviszonyok elbírálása ugyanis nem egy esetben különösebb u. n. szakképzettséget kíván meg, ezt pedig a felek az általános, rendes bíróságtól nem minden esetben kaphatják meg. Éppen ezért a most említett tények szülte érdekek elbírálása nemcsak magán-, de közérdekből is megnyugtatóbb egy olyan bíróság által, amely a vonatkozó különös képzettséggel rendelkezik. De szolgálhatják ezeknek a különös bíróságoknak a kifejlődését nemcsak a most említett viszonyok, hanem egyéni érdekek is. Így nevezetesen a félnek az az érdeke, hogy igényének megsértése a világ sajtója révén köztudomásúvá váljék avagy, hogy arról tudomást senki ne szerezzen. Meg lehet lelteni néhány perjogi alapját is. Ott, ahol a perek elintézése hosszabb időt vesz még igénybe, ott a fél jogának érvényesítésére a rendelkezésre álló rövidebb, esetleg egyfokú eljárással bíró utat választja. Végül rá kell mutatnom a részben Spanyolor-

szágban (házassági bontó perek), de különösen a jugoszláv királyságban nagy szerepet játszó egyházi bíráskodásra, amely a fentebb említett viszonyok egyikében sem találja ugyan magyarázatát, de annál mélyebben gyökeredzik, őszerejű szokásban, a szláv államokban pedig főként abban a körülményben, hogy a szláv népeknél a vallás az, amely legmélyebben ver gyökeret a népben s így az egyházi személyek, egyházi hatóságok befolyása a legjelentősebb a nemzetre, másrészt viszont az is egyúttal, hogy az egyházi hatóságok nemcsak vallási, hanem ugyanolyan mértékben közigazgatási és politikai tevékenységet is fejtenek ki és így híveiket minden vonatkozásban magukhoz láncolják.

A szűkebb értelemben vett perenkívüli eljárások, ügyek száma az utolsó években szaporodott meg feltűnően. Ez a gazdasági-, kereskedelmi-, ipari-, politikai-, technikai- és társadalmi viszonyok, valamint a jog fejlődésére befolyással bíró változó és az életre folytonosan hatást gyakorló tényezők mellett főként annak tulajdonítható, hogy a fordulatokban, eseményekben, válságokban, csapásokban igen gazdag mai életünk rohanó árájában gyors megoldásokat követel. Ezeket pedig a konkrét esetre esetleg még gyakorlattal nem bíró perbíróságra bízni nem lehet, mert ha fejleszt is ki ez irányban helyes gyakorlatot, míg ezt megfelelő úton ki nem provokálják, a lakosság zöme tekintetében célt nem ér el. Ezt van azután hivatva pótolni a gyors, kellő időben kibocsájtott rendeletekkel szabályozott perenkívüli eljárás, amely olcsó, mert rendszerint képviselő nélkül, egyszerű, mert a per formáságaitól ment és gyors, mert még a perorvoslati szakokat és határidőket is a lehető legméltyányosabban szabja meg. Ugy, hogy a perenkívüli eljárást a polgári eljárás statáriális eljárásának is lehet nevezni. További előnye a már vázoltakon kívül, hogy a rendes bíróság elintézésére bízzák és így kétségtelenül garancia van arra is, hogy ezek eldöntése avatott kezekben van. Hogy ez a rendszer mennyire bevált, annak dokumentálására elegendő reámutatni arra, hogy kb. 50-re tehető azoknak a perenkívüli eljárásoknak a száma, amelyeket az utolsó évtizedekben a bíróság hatáskörébe utaltak, nem értve ide azokat a perenkívüli eljárásokat, amelyeket az idegenben levő rendes bíróságok egyúttal mint a közigazgatási hatóságok

is ellátanak (mint pl. Csehszlovákiában, Romániában, Svájcban, Dániában, Norvégiában, Amerikában s Angliában).

Miként a különös eljárásnál, úgy áll itt is az, hogy a kulturáltság emelkedésével egyenes arányban nő a már említett és vázolt viszonyok és körülmények változásánál fogva ezeknek a száma is, mert a kultúra magasabb fokát jelenti, ha a félnek minden bajára tüstént hozzáértő módon segítségére vagyunk. Ez pedig a kultúra magasabb fokán álló embernél, akinek fokozottabb igényei vannak és lesznek, fokozottabb kielégítést és éppen ezért körültekintőbb és szinte beláthatatlan mennyiségben megalkotandó szabályozást fog kívánni.

A perenkívüli eljárások számának a jövőben való további gyarapodása szinte szükségszerű törvényszerűségnek mutatkozik.

*

Ha további betekintést engedünk magunknak a peres és perenkívüli eljárás viszonyába úgy mindkettő beható tanulmányozása után következetesen vagyunk, ha azt jelentjük ki, hogy a két eljárás alig különbözik egymástól. A perenkívüli eljárás teljesen megközelítette a peres eljárást. Az a perenkívüli eljárás, amely kezdetben az egyoldalú meghallgatáson épült fel, ma éppen olyan contradictorius mint a per eljárásában házsnályira ugyanúgy vesznek fel bizonyítást mint a perben, a perenkívüli eljárásban is feltalálható az ítélet s perorvoslással ugyanúgy támadhatók meg határozatai mint a peres ügyben hozott döntések, még az alaki és anyagi jogerő tekintetében sem marad el a perbeli határozatok jogerejétől. Ugy, hogy azt a megkülönböztető vonást, amely a perenkívüli eljárást a per-től elhatárolni alkalmas volna, elismerten feltalálni a mai napig sem sikerült.

A perenkívüli eljárás átvette a perből mindazokat az alakzatokat, amelyek a perben hasznosaknak bizonyultak, de az eljárás körülményessége és terjedelmessége nélkül s ez a körülmény indokolja is azután a gyakorlatban való nagy népszerűségét és azt, hogy a jövő eljárása a fent felsorolt tényezők közreműködése folytán miért hajlik a perenkívüli eljárás felé.

12. Jogalkalmazás.

A mai jogalkalmazás hosszú történelmi fejlődés eredménye.

Elméleti kutatásának az alapjait a glossatorok rakták le. Módszerüket a XVII. század derekán fellépő természetjogi iskola, ezt pedig a múlt század elején keletkezett jogtörténeti iskola váltotta fel. Új irányt jelentett Ihering, Stammler majd pedig Ehrlich és Kantorowitz fellépése s ez utóbbiak szélsőséges, de később lemérséklődött álláspontja szerint a bíró önálló jogalkotó tevékenységet csak akkor fejthet ki, ha az alkalmazandó törvénynek hézagai vannak.

Bár a törvényhez való kötöttség jelenleg is erőteljes hangsúlyozást nyer, az újabb elmélet és ennek alapján kifejlődött anyagi jog igen rugalmas kitételek alatt olyan szabadságot engedélyez a bírónak a jogalkalmazás terén, amely lehetővé teszi immár azt, hogy a bíró nemcsak olyan döntést hozhat, amely nem támaszkodik a törvényre, de olyat is, amely attól lényegileg el is tér.

Az osztrák polgári törvénykönyv 7. §-a szerint a bírónak „a szorgalmasan összeszedett és éretten megfontolt körülmények tekintetbe vétele mellett a természeti jogelvek szerint kell határoznia“.

A mi polgári törvénykönyvünk javaslatának 5. §-a már olyan jogalkalmazást ír elő, amely nemcsak a törvény szövegét, hanem annak alapgondolatát és célját is figyelembe veszi.

A francia bírói gyakorlat szerint: „Die Gerichte haben sogar faktisch die Macht, bei der Entscheidung von Rechtsstreitigkeiten, ohne sich dadurch für die Zukunft zur Aufrechterhaltung ihrer Entscheidung zu verpflichten, mit verbindlicher Wirkung Rechtsätze aufzustellen, die das Gesetz aufheben, vorbehaltlich der Befugnis des Gesetzgebers, in einem neuen Gesetz die Beachtung des Gesetzes kategorisch vorzuschreiben; da dies selten geschieht, sind die Gerichte für gewöhnlich frei befugt, das geltende Recht abzuändern“.⁹

Az olasz bírói gyakorlat, jogalkalmazás „...verändert

⁹ Schlegelberger: Rechtsvergleichendes Handwörterbuch. 1. Band. 70. o.

... das Recht und macht dabei, wenn es notwendig ist, auch vor dem Wortlaut des Gesetzes nicht halt".¹⁰

A svájci polgári törvénykönyv 1. §-ában kimondja, hogy a bíró megfelelő törvényes rendelkezés hiányában olyan jogszabályt alkalmazzon, amelyet ő mint törvényhozó alkotna meg a konkrét esetben, vagyis egyenesen jogalkotással ruházza fel.

Legtovább megy azonban ezen az úton az angol és észak-amerikai jog, itt a jogot voltaképpen a bírák alkotják, a jogszabályok lényegében a „case-law“, Amerikában pedig a „stare decisis“, tehát a bírói döntések.

Nem vitás ugyan, hogy a bíróságoknak közjogilag elismert jogalkotó hatáskörüik nincsen, a fentebb részletezettekből meg kell azonban állapítani azt, hogy a jogalkalmazás terén a bíró a gyakorlatban jelentős szabadságot nyert s ennek hatása alatt mind elméleti, mind pedig gyakorlati téren a bírói határozatoknak, az ítéletnek, bizonyos különleges jogforrási minősége elismerést nyert.

Ha pedig figyelemre méltatjuk a törvényhozásoknak azt az újabb gyakorlatát, amely szerint a nagyobb rugalmasság és éppen ezért könnyebb alkalmazhatóság kedvéért, de főleg az élet kimeríthetetlen eshetőségeinél fogva mind sűrűbben térnek ki a törvényekben a konkrét ténymegállapítás elől és helyette a törvénybe inkább csak egy absztrakt keretet illesztenek be, amelynek kitöltése, az életviszonyok szerinti alkalmazása a bíróra vár, annak a feladata-

úgy vélem sikerült reávilágítanom a bírói jogalkalmazásnak az életviszonyok szabályozását illetően tekintélyesen megnövekedett jelentőségére és arra a hatalomra, amellyel a ma és jövő polgári bírāja rendelkezik.

A fejlődés irányzata a bírói hatalom jelentékeny kiterjesztésére mutat hajlandóságot.

Bár kétségtelen, hogy az új és gyorsan változó életviszonyokból felmerülő jogkérdésekre ez a megnövekedett bírói hatalom testhezállóbb ítélkezést tud nyújtani, mint az életviszonyok méltánylása tekintetében rendszerint elmaradó törvény-

¹⁰ Schlegelberger: Rechtsvergleichendes Handwörterbuch. 1. Band. 109. o.

hozás elavult törvényeihez görcsösen ragaszkodó, azokat betű szerint értelmező jogalkalmazás. Ugyelnünk kell azonban, mert ennek a hatalomnak túltengése, korlátlansága már veszedelmet, jogtalanságot, többet: anarchiát jelentene.

Éppen ezért a fejlődés megszorítása indokolt. Arany középútnak mutatkozna: a hézagok kitöltése a bíró feladata, de ebben a tevékenységében soha sem mehet el annyira, hogy döntése akár a törvénnyel, akár pedig annak a céljával ellentétben álljon. Mihelyt ugyanis ezt a korlátot áttöri a bíró, már nem törvényt alkalmaz, hanem törvényt szeg, ez pedig nem jogalkalmazás, hanem anarchia.

*

Az eddigiekben reámutattam a polgári jogszolgáltatásra megszabott eljárás néhány szervének, alapelvének, eljárási szakának és alakzatának arra a fejlődési folyamatára, amelyen azok fejtegetésem elején tárgyalt s a jog fejlődésére befolyással bíró körülmények és tényezők behatása folytán az idők folyamán átестek s egyúttal igyekeztem megállapítani azt is, hogy e körülmények és tényezők befolyására fejlődésük a közeljövőben milyen irányú lesz, miként fog alakulni.

Itt valamennyi szeryre, elvre, eljárási szakra és alakzatra nem tértem ki. Csupán azokat tárgyaltam, ahol a fejlődés jelentős átalakulást hozott vagy amelyekre a jövő illet tartogat. A mellőzöttek fejlődésének a méltatása a polgári jogszolgáltatás jövője szempontjából tehát érdektelen, lényegtelen.

Ezek után reá kívánok térni fejtegetésem III. pontjára vagyis arra, hogy van-e uralkodó fejlődési irányzat s ha igen, ez a már említett körülmények és tényezőknek megfelelően alakult s illetve alakulásban lévő eljárási szervek, elvek, szakok és alakzatok eddigiekben megjelölt jövő fejlődését mennyiben teszi magáévá s hol téríti el a fejlődés kiválasztott útjától vagyis, hogy a jog fejlődését évtizedekre menően megszabó fejlődési irányzat, ezeknek minő alakot kíván a jövőben biztosítani.

III.

Az uralkodó fejlődési irányzat és hatása.

Az állampolitika legnehezebb feladatai közé tartozik szintézist vonni az egyén és a társadalom között, helyesebben az ember mint egyén és mint társadalmi lény között, megállapítani az egyén individuális szabadságát és az egyesnek társadalmi kötelezettségeit.

A társadalomnak az egyénhez való viszonyát koronként más és másként ítélték meg, a kor uralkodó szellemének megfelelően. A változó korszellem érdeméül róható fel az alany felfedezése, majd pedig az individuum jogkörének a kifejlesztése s később az ezzel kapcsolatos lehetőségeknek az életviszonyokhoz mérten tudatos és szociális tágítása. További fejlődés az egyénnek materialista értelemben való hivatottságának a felismerése. Marx felfogása szerinti szocializmusban az individuum a kollektívizmusban merült el. A liberalizmus helyesebben individualista — liberalizmus az egyén érdekében annak dicsőítésében megelégedett az államról, a nemzetről s azt egyszerű társadalmi életmegnyilvánulási alakzattá, — kevertté súlyesztette. Az elmúlt évtizedben megmozdult újabb szellemi mozgalmak megkísérlik az individualizmusnak és szocializmusnak s illetve a mindkettőben fellelhető s az idők folyamán helyesnek bizonyult elemeknek kielégítő és célszerű módon való egyesítését, összeegyeztetését. Lényege eme megmozdulásnak, hogy nem azt a köteléket ápolja és értékeli, amely az embert az emberiséghez mint egyetemes egészhez kapcsolja, hanem azt, s ez a leghangsúlyozottabb vonása, amely az egyént a népéhez, nemzetéhez fűzi.

Ennek az új irányzatnak a szülői: az autoritarizmus és supraindividualizmus.

Ezek az eszmék pedig az egyéni szabadság érvényesülésének a megszorítására, az állam hatalmának az előbbi rovására való kiépítésére törekednek és mindenekelőtt nem az egyént, hanem ennek egy magasabbrendű egységét, a nemzet érdekét tartják szem előtt. Tehát az egyén nem marad az az izolált és szuverén „én“, mint volt a liberalista-individualizmus korában, hanem ismét emberré lesz és mint ilyen válik részévé a társadalomnak, az államnak, a nemzetnek, egy szellemi u. n. „übermaterielle Ordnungnak“. Az egyén a jogban csak annyit érhet, amennyit a közösségnek, a népnek is megér, az első a nép, a nemzet érdeke és csak azután s amennyiben nem sérti az előbbit, következik az egyén érdeke. Az alany jogát megelőzi az államnak, a nemzetnek, a népnek a joga. Az egyéni érdekeket háttérbe szorítja az állam, a nemzet, a nép érdekeinek az érvényesülése, az utóbbi érvényesülésének elősegítése pedig szükségessé teszi a központi intervencionizmust, még többet: az erőteljes és céltudatos állami beavatkozást. Vagyis lényegében ezek az eszmék egy nemzeti alapon szervezett állami központi hatalomnak tekintélyt és ennek, történjék az akár a korporációk különböző alakulatai, fajai révén, akár pedig azok nélkül más alkalmas módon, minden téren való és lehetőleg korlátlan érvényesülésének a biztosítását kívánják, mégpedig az egyéni jogok rovására a nemzet s a nép érdekeinek magasabb erkölcsj szempontból történő megóvása céljából. (Állampolitikai vonatkozásban: etatizmus.)

Ez az autoritarizmus és supraindividualizmus a kontinensen, de azon túl is széles elismerésre talált.

Ezt valósította meg a gyakorlatban az ott szükségesnek mutatkozó s illetve ilyeneknek tűnő politikai vonatkozásokkal kiegészítve a faszizmus Olaszországban és a nacionálszocializmus Németországban;

ezt vallja magáénak a finn lapuamozgalom.¹¹

Az újításokkal szemben rendkívül bizalmatlan svájci népénél is „ébredezni kezd a faszizmusnak vagy nacionálszocializmusnak egy fajtája, tehát egy szocializmus, amely egyszerre

¹¹ Csekey István. A lapuamozgalom Finnországban. Magyar Szemle. 1930. X. köt. 61. o.

nacionalista, antimarxista s korporatív irányzatú".¹² A fejlődés útja — Aldo Dami szerint — az etatizmushoz vezet.

Az autoritarizmus és supraindividualizmus eszméit hirdeti a spanyol nemzet többségét magáénak vallható Gil Robles, akinek célkitűzése: „az országot nemzeti, vallásos és agrár alapra” helyezni a tekintélyelv lehető alkalmazása mellett.¹³

Nem maradt el a hatásuk a fenti eszméknek Franciaországban sem. Az uralkodó kormányzatnál egyelőre gazdasági vonatkozásban érezteti hatását, illetőleg tapasztalható. Élő tanujele ennek a francia kartelltörvény illetve ennek törvénymagyarázó szövege, amely szóról-szóra ezt mondja: „el lehet képzelni, hogy az állam állandóan és egészen kezébe veszi a közgazdaság irányítását”.¹⁴ Az újabb nemzedéknek a fenti eszméken alapuló korporatizmusa szintén a nemzet egészét teszi illetve tenné a jogok forrásává és a tekintélyelvnek a teljes érvényesülését kívánja.¹⁵

Az Északamerikai Egyesült Államok szintén letért az individualisztikus társadalmi és gazdasági rendszerről és áttért arra a politikai, gazdasági és társadalmi rendszerre, amelynek lényege „a társadalmi berendezkedésnek, a gazdasági tevékenységnek állami ellenőrzés és bizonyos fokú állami vezetés alá helyezése. Rooseveltt kormány minden tagjának, de magának az elnöknek is minden beszéde, írása előtérbe állítja a közösségi célok primátusát, az állami intervencionizmus megvalósításának fontosságát”.¹⁶ Charles Edward Merriam chicagói egyetemi tanár a legújabb szociális irányok az Egyesült Államokban című terjedelmes mű befejező tanulmányában pedig a megállapítható fejlődési jelenségeket 17 pontban foglalja össze s a fejlődés iránya az 1. pont szerint a hatalom folytatódó centralizálódása az államok rovására, az 5. pont szerint a közigáz-

¹² Aldo Dami. A svájci demokrácia és ellenségei. Magyar Szemle. 1934. XXI. köt. 304. o.

¹³ Révész Andor. A spanyol köztársaság mérlege. Magyar Szemle. 1935. XXIII. köt. 19. o.

¹⁴ Frey András. Reformmozgalmak Franciaországban. Magyar Szemle. 1935. XXIII. köt. 336. o.

¹⁵ Gaëtan Piron. Le corporatisme. Paris. 1928.

¹⁶ Bátor Viktor. Reformkorszak az Egyesült Államokban. Magyar Szemle. 1934. XXI. köt. 317. o.

gatás fejének (executive leadership) növekvő jelentősége s végül 17. pontja szerint az individualizmus elveitől való erős elhajlás lesz.

Ha már most beletekintünk a szovjet államszövetségnek gazdasági-, kereskedelmi-, társadalmi- és jogi szabályozottságába, ha annak említett berendezéseit vizsgálat alá vesszük, úgy nagy általánosságban kijelenthetjük, hogy a bolsevista-kommunista felfogás ebből a kiinduló pontból lényegileg eljutott oda, ahová a kapitalisztikus rendszer is elvezetett. Nevezetesen a szovjet is elismeri ma már a magántulajdont, a magángazdaságot, a kereskedelmi és ipari vállalatok önállóságát, a tőkegyűjtést, a tőkeképződést s az ezeknek az érdekében szolgáló jogérvényesítést, de a közösségi célok primátusa vagyis az állami felügyelet élénk kontrollja mellett mégis az előbb említett államokkal szemben azzal az eltéréssel, hogy az állami ellenőrzés, beavatkozás jóval intenzívebb, kötöttebb, hozzá kell tennünk azonban azt is, hogy az állami beavatkozásnak ez a mértéke fokozatosan csökkenő tendenciát mutat.

Tehát Szovjetországban is talajra talált az autoritarizmus és supraindividualizmus s ha hozzávesszük még azt is, hogy a nemzeti alapon nyugvó tekintély a politikai hírforrások szerint Japánban is megerősödött, akkor úgy vélem, nem vettem el a súlykot, amikor kijelentem, hogy ez a fejlődési irányzat igazolta azt, hogy történeti szociológiai szempontból szükséges volt.

Minthogy az eszmék, gondolatok terjedésének egyik nép sem állhat ellen, ennek az irányzatnak további terjedése, elismerése elvitathatatlan.

Ennek elismerésével pedig a liberális-individuális eszme elvesztette a létjogosultságát, amit ékesen bizonyít a gyakorlatban Német-, Olasz- és Oroszország, továbbá Svájc,¹⁷ Anglia,¹⁸ amely állam a gazdasági individualizmus, az állami beavatkozás kizárása elméletének a szülője volt és az Északamerikai Egyesült Államok (lásd fentebb) is, ahol pedig

¹⁷ Aldo Dami már idézett műve. 307. o. „A korporáció lényegében a szakszervezetnek kevert formája és a liberálisok programjába való felvétele mutatja igazán, hogy a régi individualizmusnak vége van“.

¹⁸ „A liberalizmus itt is felörlődött“. Kornfeld Móric báró. Ma uralkodó eszmék. Magyar Szemle. 1934. XX. köt. 6. o.

a gazdasági és társadalmi individualizmus második hazáját találta meg.

A jövő tehát az előbb hangoztatott eszméké, az uralkodó fejlődési irányzatot, fejlődési tendenciát tehát ezek képviselik.

Már itt kívánom a lehető legnyomatékosabban hangsúlyozni, hogy mind az autoritarizmus, mind pedig a supraindividualizmus alatt nem politikai szisztémát értek, aminthogy ezeket ilyeneknek felfogni nem is lehet, mert társadalmi eszmék és nem politikai rendszerek és a társadalomnak a szabályozását kívánják szolgálni.

Bár kétségtelen, hogy ezek az eszmék a gyakorlatban való alkalmazásukban politikai elemekkel vegyülnek, politikai színt nyernek illetve ilyen rendszerekké alakulnak át (fasizmus, nemzeti szocializmus, korporatizmus, nipponizmus, neonacionalizmus, lappizmus, numerus valachicus stb.) még pedig legfőképpen a természeti-, gazdasági- és eszmei tényezők befolyása folytán, de ez értékükből mit sem von le és politikamentes mivoltukat felismerhetetlenné nem teszi, hanem csupán azt igazolja, hogy államonként — nemzetenként a már említett tényezők befolyása folyton más és más formában találunk érvényesülésre.

Ha pedig a fentebb megjelölt eszmék alkotják az uralkodó fejlődési irányzatot — aminthogy kétségtelenül azok teszik — úgy — miként azt értekezésem elején kifejtettem — ezek nemcsak a társadalmi és gazdasági életre, hanem a jog fejlődésére is hatást fognak gyakorolni. Ez a befolyásuk ott, ahol a gyakorlatban már megvalósultak (Orosz-, Német-, Olaszország s részben Franciaország és az U. S. of America) ad oculos van demonstrálva, ahol pedig illetően elismerésre még nem tettem szert, a fejlődés odatendál (Svájc, Spanyolország, Japán, Finnország stb.).

*

Az eljárási jogra pontosabban a polgári eljárási jogra vonatkozó koncepciójuk a külföldön részben hatályban levő tételes törvények, indokaik és törvényt magyarázataik, részben pedig a letárgyalásra váró kész törvényjavaslataik s nemkülönböztetve indokaik s részben az előkészületben levő törvény- s rendelkezlettervezetek, valamint a jogirodalomban a fejlődés útjával megjelölt és megvalósítandónak hangoztatott irányelvekből kitűnően röviden a következőkben foglalható össze:

a törvényhozás, az igazságügyi szervek, a bíró, az ügyvédek és a felek egyöntetű, megértő és egybehangzó együttműködésével egy a lehetőségek korlátain belül olyan egyszerű, olcsó, gyors és amellet alapos eljárási jogot és ennek következményekép hasonló ütemben és precizitással a valóságban működő eljárást kívánnak megteremteni, amely egyrészt az anyagi igazságot is szolgálja, másrészt a nemzet szellemével se ellenkezzék, sőt helyesen nemzeti szellemű legyen, a korszerű reformok az idők folyamán a nemzetnél üdvösnek bizonyult, tehát bevált perjogi intézményeken alapuljanak. Vagyis mindama perjogi intézményeket, amelyek helyességét a nemzet története igazolta, az új rendszerben is a kor követelményeinek, az egyszerű, olcsó, gyors és amellet alapos eljárás elveinek megfelelően kívánják hasznosítani s ekként mind ezeket az intézményeket, mind pedig az erre épített eljárást a jövőre nézve biztosítani. Mert jól tudják, hogy maradandó csak olyan reform lehet, — amint azt értekezésem elején már kifejtettem — amely a mult intézményeiben gyökeredzik.

Ilyen felfogás mellett az új fejlődési irányzat eljárási jogi vonatkozásban támogatója lesz az előadásom elején a fejlődés jövő útjául megjelölt és a jog fejlődésére befolyással bíró tényezők eredményeként jelentkező egyesbírói intézménynek, a laikus elemnek a bíráskodásból való mellőzésének, kiszorításának, a kinevezett bíróságnak, a perbeli képviselőre vonatkozó bifurkáció megszüntetésének és az ügyvédkényszer kiterjesztésének, mert hiszen ezek megvalósítása az eljárást alapossá, gyorsá, egyszerűvé és amellet olcsóvá is teszi;

fenn fogja tartani az ügyfélnyilvánosságnak, a kétoldalú meghallgatásnak, a bizonyítékok szabad mérlegelésének az alapelveit s nem fog változtatni a bizonyítási eszközökön és bizonyítási rendszereken sem;

helyeselni fogja a tárgyalás nyilvánosságának a korlátozására irányuló törekvést abból az elvéből kitünően, hogy a közösség megelőzi az egyént. Mindaz, ami a népre akár az erkölcs, akár a közrend, akár pedig a közszellem vagy esetleg éppen a nemzeti szellem lerontására alkalmas, nyilvánosságra nem való. Ezért a nemzeti szellem erősödése és a nép erkölcsi színvonalának emelése érdekében, ennek korlátozását fogja előmozdítani;

az állami tekintélyelvénél fogva tágítani fog a bíró pervezetési jogán s a tárgyalási elv megszorítását a bíró eme jogának tekintélyes emelésével fogja sikerrel előbbre vinni;

előmozdítója lesz a szóbeliség és írásbeliség elve már előadott kompromisszumos megoldásának, az eshetőségi elvnek az első fokon való kimerítő tárgyalás szolgálatában álló érvényesülésének, az elsőfokú eljárás bifurkációja megszüntetésének;

támogatója lesz a költségmegtérítésnek az anyagi igazság szellemében való rendezésének;

a perorvoslati fórumoknak a vázolt irányban való csökkentésének, a perorvoslati határidők megrövidítésének, mert a hagyományok kellő tiszteletben tartása melletti fentebb megjelölt eljárást csak ezekkel tudja biztosítani;

lényegében és végeredményében tehát a szükségesnek mutakozó reformoknak erőteljes támogatója, azoknak maradtalan megvalósítója lesz.

Legmesszebbmenő és szinte beláthatatlan következményekkel járó követelménye — s ez már teljesen politikai természetű —, hogy az olyan államban, ahol ez a fejlődési irányzat már bizonyos vonatkozásban gyakorlati eredményekkel is dicsekedhetik, bíró csak az lehet, aki ezt a fejlődési irányzatot magáévá tevő politikai szisztémát teljes egészében sajátjának vallja, annak tántoríthatatlan híve.

Ez a követelmény a bírói jogalkalmazás területének az utóbbi időben bekövetkezett jelentékeny kibővülésének helyes felismerésében leli alapját.

Ilyen bíróval ugyanis a tekintélyelven alapuló nemzeti állam a jogalkalmazásnak szubjektív és objektív oldalát, tehát úgy az ítélkezésnek belső értelmi és érzelmi folyamatát, mint pedig a jogtétel kiválasztására irányuló tevékenységét egyaránt az uralkodó politikai elvekre véli helyezni.

Az ilyen bíró a törvényeket és rendeleteket a politikai szellemnek megfelelően fogja értelmezni, ilyen politikai természetű bírói gyakorlatot fog kitermelni, jogalkalmazó tevékenysége révén az uralkodó politikai szellemnek egyik végrehajtója lesz.

A politikai felfogáson alapuló ez a bírói selekció azonban

megfosztja a bíróságot alapelveitől, politikamentes mivoltától, pártatlanságától, aggálytalanságától, de leginkább függetlenségétől, amely biztosítékok nélkül pedig az egyesek szempontjából igazságos bíraskodás el nem képzelhető.

Ez pedig az új politikai szellemnek jogi vonatkozásban végzetessé válható tévedése.

Az a felfogás ugyanis, hogy igazságos csak az lehet, ami a közösség primátusát valló uralkodó politikai szellemnek megfelel, helyes lehet alkotmányjogi, közjogi és közigazgatási vonatkozásban, de ott, ahol végtére is nem csupán az uralkodó politikai szellemet követő egyedek keresik jogukat, igazságukat, ilyen szellem nem érvényesülhet, mert az ilyen fórum független, pártatlan, politikamentes, tehát megnyugtató igazságot szolgáltatni nem lesz képes; az igazságos ítélezést gerincében, tengelyében törné ketté.

Már pedig csak az az alkotmány mondható tökéletesnek, ahol a bíró biztonsága, pártatlansága és függetlensége teljesen érvényre jut.

Éppen ezért az új szellemnek ez a törekvése, minthogy kellően nem értékeli a multnak a bíró körül kikristályosodott követelményeit részben ezen, részben pedig a jog fejlődésére hatással bíró tényezők, főként az eszmei tényezők (erkölcsi erők, tradíció, hagyomány, közös erkölcsi meggyőződések, nemzeti érzés, nemzeti ideál) befolyása folytán jelentékeny törést fog szenvedni s a társadalomban és államokban a fent érintett körülményeket respektáló formában fog elismerésre találni.

Ennyiben találtam szükségesnek reámutatni az uralkodó fejlődési irányzatra, annak társadalmi-, gazdasági-, de főként jogi, pontosabban eljárási jogi követelményeire, reámutatni arra, hogy ez a fejlődési tendencia a jog fejlődésére befolyással bíró tényezők szerint alakuló eljárási jogot hol karolja fel, miben teszi magáévá s végül hol és mennyiben mutatkozik helyesnek.

Hogy érvényesülése meddig tart, nehéz megmondani, mindenesetre addig, amíg a társadalmi tényállás meg nem változik s ennek eredményeképpen kialakuló újabb, de kétségtelenül magasabb rendű, átfogóbb terjedelmű, esetleg a világot egységbe

zárni kívánó szellemi irányzat, mint erősebb, uralmától meg nem fosztja.

Mindaddig, míg ez be nem következik, a jog, az eljárási jog tekintetében a már tárgyalta változásokon kívül érdemleges, lényegbe vágó átalakulások nem várhatók.

*

Hazánkban az „erőteljes központi hatalom és a nemzet rendi tagozódása közel ezeréves alkotmányos fejlődésünk ket-
tős alapmotívuma“.¹⁹

A lényegében ezeket, de új alapon megvalósítani törekvő uralkodó fejlődési irányzat eme szellemi rokonságánál, de ama körülménynél fogva is, hogy az eszmék, gondolatok terjedésének egyik nép sem állhat ellen, nálunk is talajra fog találni, nálunk is meg fog telepedni.

Jogi vonatkozásában már is éreztette hatását. (1930: XXXIV. t. c.)

Jövöbeni érvényesülése is biztosítva van, de nem korlátlanul.

Nemzetünk ezer éves alkotmányos multunkban gyökeredző csodálatos ösztönénél fogva, szinte csalhatatlan kézzel nyúl az új eszmékhez és ülteti be azokat társadalmi életünkbe. Önfenntartási ösztönénél fogva csak azok hasznosnak mutakozó vonatkozásait honosítja meg a nemzet testében, csak azokat, amelyek a többi nemzettel szemben nálunk sokkal élénkebb aktivitással érvényesülő tradíció, hagyomány, nemzeti érzés és nemzeti ideál eszmei tényezők retortáján átmentek, azok követelményeivel ellentétben nem állanak, alkotmányos fejlődésünknek megfelelőnek.

Ezért nem kell aggodalommal kísérnünk a bírói szék ellen idegenben céltudatosan megszervezett megmozdulást, mert az a nemzet, amely ilyen történelmi multtal rendelkezik és ilyen alkotmányosan fejlődik, ezeréves alkotmányának egyik bástyája, történelmi intézményeinek egyik pillére, a bírói függetlenség alapjában való megrendítéséhez segédkezet nem fog nyújtani.

¹⁹ Kovrig Béla. Társadalomszervezés és alkotmányosságunk. Magyar Szemle. 1935. XXIII. köt. 30. o.

Ellenben igenis fel fogja karolni azt az irányzatot, az igazságszolgáltatásnak olyan értelemben vett s történelmi fejlődésén alapuló megreformálását,

amelynek célja az anyagi igazság fokozottabb érvényesülése,

eszköze pedig a nemzeti alapon és intézményeken nyugvó, erélyes bírói vezetésen alapuló egyszerű, olcsó, gyors és amellet alapos — részleteiben bent már kifejtett — nemzeti szellemű polgári jogszolgáltatás.

Az áttanulmányozott fontosabb forrásművek :

- Dr. Dr. Franz Schlegelberger.* Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht des In- und Auslandes, 1—3. Band. Berlin. 1929.
- Dr. Dr. Julius Magnus.* Die höchsten Gerichte der Welt. Leipzig. 1929.
— Tabellen zum internationalen Recht. Erstes Heft. Zivilprozessrecht. Berlin. 1931.
- Dr. Franz Leske* und *Dr. W. Loewentfeld.* Die Rechtsverfolgung im internationalen Verkehr. Der Zivilprozess in den europäischen Staaten und ihren Kolonien. Berlin. 1933.
- Arthur Curti.* Englands Zivilprozess. Berlin, 1928.
- Jenks.* Book of English Law. 1928.
— A short History of English Law. London. 1929.
- Dr. Erdsick.* Die Wahrheitspflicht im deutschen und englischen Zivilprozess. Deutsche Juristen-Zeitung. 1934. 272. o.
- Bazanoff.* Übersicht über die Entwicklung des bulgarischen bürgerlichen Handels- und Prozessrechts. Zeitschrift für Osteuropäisches Recht. 1927. 92. 168. o.
- Munch—Petersen.* Gesetzgebung, Rechtsprechung und Literatur in Dänemark im Jahre 1927. Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht. 1928. 875. o.
- Clark.* Code Pleading of U. S. A. 1928.
- Magyari Zoltán.* Amerikai Allamélet. Budapest. 1934.
- Boitard—Colmet—Daage—Glasson.* Leçon de procedure civile. Paris. 1885.
- E. Garsonnet.* Traité de procedure. Paris. 1885.
- Planiol.* Traité élémentaire de droit civil. Paris. 1927.
- Grandin.* Bibliographie générale des sciences juridiques et économiques. 1926—28. Paris.
- Lea Meriggi.* Gerichtsverfassung und Rechtsberufe in Italien. Deutsche Juristen-Zeitung. 1934. 769. o.
- Hugo Lachner.* Das neue Zivilprozessrecht Jugoslawiens. Wien. 1933.
- Walter Mühring* und *Hermann Helbig.* Polnische Zivilprozessordnung. Geschäftsstelle Posen der deutschen Sejm- und Senatsabgeordneten. 1934.

Rosenberg. Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts. Berlin. 1929.

Sauer. Grundlegung des Prozessrechts. 1929.

Dr. Max Pagenstecher. Zivilprozessordnung. Berlin. 1934.

Internationales Anwaltsblatt. Rechts- und Vollstreckungshilfe in Rumänien.
1929. 52. o.

E. Schurter. Das Zivilprozessrecht des Bundes. Zürich. 1924.

B. Popow. Grundsätze des Zivilprozesses der Sowjetunion. Zeitschrift für
Ostrecht. 1927. 897. o.

R. Maurach. Die Rolle des Staatsanwalts im sowjetrussischen Zivilprozess.
Zeitschrift für Ostrecht. 1928. 721. o.

Markó Jenő. A polgárjogi ítélkezés múltja és jövője. Budapest. 1932.

Dr. Moór Gyula. Bevezetés a jogfilozófiába. Budapest. 1923.

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Az eljárási jog jelentősége — — — — —	3
Segéd tudományok a jövő jogszolgáltatásának a meghatározásánál — —	4
A jog fejlődésére befolyással bíró körülmények — — — — —	5
Maradandó befolyással bíró és alkotó fejlődési irányzatok — — —	8
A fejlődési irányzatok és a jog fejlődésére befolyással bíró tényezők kölesönhatása — — — — —	10
A jövő jogszolgáltatása kutatásának három iránya — — — — —	11
I. A történeti hagyatéék — — — — —	13
II. 1. Egyesbírói intézmény — — — — —	15
2. Kinevezett bíróság — — — — —	19
3. A laikus elem kiszorítása a bíraskodásból — — — — —	20
4. Ügyvédi képviselő — — — — —	24
5. A perbeli alapelvek — — — — —	26
6. Az elsőfokú eljárás bifurkációja — — — — —	33
7. Bizonyítás és bizonyítékok — — — — —	36
8. Perorvoslatok — — — — —	36
9. Eljárási költségek — — — — —	41
10. Igazságszolgáltatás és közigazgatás — — — — —	44
11. A jogok érvényesítésére szolgáló eljárások — — — — —	48
12. Jogalkalmazás — — — — —	52
III. Az uralkodó fejlődési irányzat és hatása — — — — —	55

1939/40 1758

B

29696

EM-ku

n. 12.

(PROV.)

XB 277/184